S i m o n c s i c s P é t e r

A NYENYEC SÁMÁNKÖLTÉSZET NYELVE

Egyetemi doktori értekezés

Szeged

1971

JATE KÖZPONTI KÖNYVTÁRA
Folyóirat
Szeged

Diss. B 714

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára
SZEGED

Tartalom

1.ELŐSZÓ 1

2.A KÖZNYELV 4

2.1.Fonológia 4

2.2.Morfonológia 6

2.3.Szintakszis 7

3.A KÖLTŐI NYELV 8

3.1.A költői nyelv érzékelhető aspektusa 8

3.11.Bázisstrukturák:
a nyelv morfonológiai alakzatai 8

3.12.Szuperstruktura:a metrikai rendszer 11

3.2.A költői nyelv érthető aspektusa 15

3.21.A nyelvben müködő két alapvető folyamatról 15

3.22.Bázisstrukturák:
a paralelizmus és a dilatáció 18

3.23.Szuperstrukturák:
a kép és a motivum 31

4.A SÁMÁNIZMUS KÖLTÉSZETE 33

4.1.A lirai müfaj: a sāmpadabc 33

4.2.Az epikus müfajok 47

4.21.Tādebco 47

4.22.Laxnāku 56

5.A SÁMÁNIZMUS GONDOLKODÁSFORMÁI:
a megjelenités és az elbeszélés 58

6.A SZÖVEGEK ÉS FORDITÁSAIK 74

7.JEGYZETEK 130

8.IRODALOMJEGYZÉK 131

1. ELŐSZÓ

A feladat, melyre ez az értekezés vállalkozik: a nyenyec samanisztikus költészet nyelvének elemzése meglehetősen összetett. Összetett először azért, mert maga a tárgy, az elemzendő népköltészeti alkotások nyelve is az. Másodszor pedig azért összetett, mert a rendelkezésre álló szövegek lejegyzése nem egynemű: a kisebbik rész / az 1-4. és 9. számu szöveg /, melyet Hajdu Péter / 1968 / jegyzett le és adott ki, tökéletesen megfelel a filológia mai igényeinek, mert a jelenségek teljes leírására törekszik, mig a szövegek nagyobbrészét kitevő és az értekezés központjában álló samanisztikus énekek / 5-8. és 10. sz. szöveg /, melyeket A. Castrén és T. V. Lehtisalo jegyzett le, s ez utóbbi adott ki / 1940, 1947 / filológiai szempontból, lejegyzésük módját tekintve elavultak. Ennek oka részint az, hogy a gyüjtők tulságosan részletezők, elsősorban Lehtisalo, részint pedig az - s ez érinti a mai kor kutatóját sulyosabban -, hogy a jelenségeknek csak bizonyos aspektusait számbavevő eljárás jellemzi őket. Közelebbről ez azt jelenti, hogy a Hajdu Péter lejegyzete szövegek tartalmazzák a költői nyelvre specifikusan jellemző elemeket, mig Lehtisalo csupán az alapszöveget adja meg.

Ennélfogva az anyag, mint egy nyers, félig kész amfora [redacted], melynek egy darabkája véletlenül mégis tüzbe esett, ilyen két darabra törött: az egyik a majdnem teljes egész, csak épp a tüz nem érintette meg / a samanisztikus énekek /, a másik egy apró töredék, mely a lángoktól érintve teljes fényében ragyog / a profán dalok és az egyik mese /. E két darabból kell most a teljes egészet rekonstruálni. Mivel két"csonka" rész van, amely ráadásul különböző minőséget is képvisel, mindig a teljességhez közelebb álló részekből indulok

ki, s kellő óvatossággal vonatkoztatom a jellemző vonásokat a hiányosabb részekre. Például: amikor a verstan vázlatát adom, csak a kisebb részre, a profán dalokra és az egyik mesére támaszkodom, a szabályszerüségeket azonban a lehető legáltalánosabb formában igyekszem megfogalmazni, hogy ezek az egész költői nyelvre vonatkozzanak, de legalábbis ne mondjanak ellent a hiányosan lejegyzett szövegeknek. Remélhetőleg e két darab ilyenforma egymásravonatkoztatása megteremti a közös filológiai alapot az elemzéshez.

Az elemzés pedig azzal kezdődik, hogy a köznyelvet és a költői nyelvet elkülönitem. Ezután a költői nyelven belüli rétegeket próbálom egymástól elválasztani. Ezzel végülis az egyes müfajokra jellemző vonások leirását végzem el. A szigoruan vett nyelvi elemzés illetékességét már ez is meghaladja, mégsem állok itt meg. Végső lépésként a nyelv és mitosz, azaz a gondolkodás ősz szefüggéseit próbálom felkutatni.

Az értekezés megirásában az a törekvés vezetett, hogy a nyelvtudomány és a néprajz, távolabbról, a nyelvtudomány és az irodalomtudomány, végül a nyelvtudomány és a mitológia kölcsönös összefüggését, egyszóval a filológia tudományának oszthatatlanságát érzékeltessem.

Hadd mondjak itt köszönetet Hajdu Péter professzor urnak, akinek biztatása elinditott, bizalma megtartott és barátsága kötelez a tudományos pályán. Köszönettel tartozom Austerlitz Róbert professzor urnak inspirativ tanácsaiért és baráti támogatásáért. Köszönet illeti Vekerdi Tamás barátomat, aki a sámánizmus lélektani hátterére irányitotta a figyelmemet.

Őszinte hálával gondolok munkahelyemen, az Országos Széchényi Könyvtár vezetőire, Dr. Németh Mária osztály vezető asszonyra, Dr. Sebestyén Géza főigazgatóhelyet-

tes és Dr. Pajkossy György főosztályvezető urakra, akiknek erkölcsi és anyagi támogatása hozzásegitett munkám elkészitéséhez.

2. A KÖZNYELV

Jóllehet a főcím a nyenyec köznyelv bemutatását ígéri, rendszertani okok arra késztetnek, hogy a köznyelvet a költői nyelvvel való viszonyában mutassam be. Ezért e fejezet során végig figyelemmel leszek e két nyelvi réteg azonosságaira és különbségeire.

2. 1. Fonológia

Mássalhangzók

	zárhangok		affrikáták	nazálisok	spiránsok	likvidák	
	feszes	ernyedt				laterális	tremulációs
bilabiális	p p'	b b'		m m'	w		
dento-alveoláris	t t'	d d'	c[ʒ] ć[ʒ']	n n'	s[z] ś[z']	l l'	r r'
palatális					j		
palato-veláris	k	[g]		ŋ	x		
glottális	ʔ						

A nyenyec nyelvben a zöngésségi korreláció legfeljebb kisérő jelenségnek tekinthető, s noha a p-b, t-d valóban oppozicióban van egymással, ennek alapja nem a zöngés-ség-zöngétlenség viszony, hanem a zár feszes / tense / illetve ernyedt /lax / képzése közötti különbség. A költői nyelvben gyakorta előfordul, hogy az ernyedt képzésübb spiráns w-vel váltakozik, pl.: a köznyelvi ŋäebtaŋo-val szemben a költői nyelvben ŋäewoŋnando áll. Sőt van arra is példa, hogy feszes képzésü p váltakozik w-vel; Köznyelvi pārćadej áll szemben a költői nyelvi warćēj-tejej-jel. Hasonlóképpen ez a helyzet a feszes képzésü t-vel, amely gyakorta ernyedt d-ként realizálódik

a költői nyelvben, például: t̲emt̲aŋkūní? helyett d̲emd̲ow - ŋkūńej áll.

A költői nyelvben a glottisz zárhangnak a nazalizált variánsával találkozunk legtöbbször, amely esetenként j-vel váltakozhat, pl.: köznyelvi śa?ni?-vel szemben költői nyelvi saniŋej áll, köznyelvi tarpiwī?-vel szemben költői nyelvi tarpiwijej áll.

A fentemlitett váltakozások jellemzők a nyenyec nyelv hangrendszerére, a köznyelv mindkét változatot használja, a költői nyelv pedig azokat a változatokat részesiti előnyben, amelyek énekelhetők vagy recitálhatók. / A mássalhangzóváltakozásokról a töltő elemek kapcsán még lesz szó! / A nyenyec mássalhangzó rendszer legjellemzőbb tulajdonsága a lágysági korreláció, mely alól csak a ?, x, k, ŋ a kivétel.

Magánhangzók

	labiális		illabiális	
	palatális	veláris	palatális	veláris
zárt	ú	u	i	i̯
középső	o	o	e	e̯ + ăe
nyílt	-	-	ă	a

Minden magánhangzónak van egy palatális és egy veláris allofónja. A szótagkezdő mássalhangzó palatalizált vagy nem palatalizált volta dönti el, hogy a szótagban szereplő magánhangzó melyik allofónja szerepeljen. Ezt szillabikus lágysági korrelációnak nevezzük. A magánhangzórendszert kiegészitő veláris ëe diftongusnak nincs palatális megfelelője. A költői prózában találkozunk egy sebol másutt nem található magánhangzó-váltakozással. A szó végén álló, eredetileg rövid e,a,a hangok illetve hangkapcsolatok helyén ō áll, pl.: a köznyelvi mokodanda helyett mokodandō áll a költői prózában, hasonlóképpen a köznyelvi linsérme helyett linsérmō áll.

Hangsuly és magánhangzó hosszuság

A hangsuly a köznyelvben kötetlen és kölcsönös függésben áll a magánhangzó hosszuséggal, azaz hangsulyos helyen a magánhangzó hosszu, illetve ahol hosszu magánhangzó van , ott általában hangsuly is van. A hangsuly leggyakrabban az első és második szótagon van, igy e szótagok hossú volta a legáltalánosabb.

A költői nyelvben számolnunk kell egy olyan hangsulylyal is /sor vagy ütem kezdetén /, amely - bár álljon a szó első szótagján - nem jár a magánhangzó kvantitásának növekedésével. Ugyancsak a költői nyelv sajátossága, hogy - ellentétben a köznyelvvel - nem csupán az első és második szótagra esht, hanem a harmadik vagy negyedik szótagra is / gyakorta a szó utolsó szótagjára /, s ezzel e szótagok magánhangzói meg is nyulnak.

2.2. Morfonológia

A nyenyec nyelv lehetséges szótagszerkezetei közül /CV, CVC,CVCC,CVCCC, CVCCCC/ döntő többségben az első kettővel találkozunk a költői szövegekben, elvétve előfordul

a harmadik is, pl.: jarć.

2.3.Szintakszis

Mint sok más szibériai nyelvben, köztük a legközelebbi rokonnyelveinkben, az osztjákban és a vogulban, az állitmány itt is a mondat utolsó tagja. E szintaktikai tulajdonság verstani jelentőségére Austerlitz Róbert / 1958 / hivta fel a figyelmet. A nyelv e sajátossága a vers-és prózasorok felépitésének az alkotó elve. Azokban a sorokban ugyanis, amelyek igét tartalmaznak, az ige mindig a sor végén áll. Kiterjeszthető ez a tétel az igeneves szerkezetekre is: az igenév vonzatait, a tárgyat és a határozót követve mindig a sor utolsó tagja. E két sortipuson kivül olyan sorokkal találkozunk még, amelyeket különféle határozós szerkezetek, egyszóval határozói szintagmák alkotnak.

Összegzésképpen megállapitható, hogy a nyenyec vers- és prózasorok szintagmatikus felépitésüek.

3. A KÖLTŐI NYELV

3.1. A költői nyelv érzékelhető aspektusa

A címben szereplő "érzékelhető aspektus" műszó magyarázatául Roman Jakobsont / 1969 / idézzük : "Minden nyelvi egység kétrétű, két aspektust foglal magába - az egyik az érzékelhető, a másik az érthető, vagy más szavakkal, az egyik signans / jelölő / éd a másik a signatum / jelölt /."[1].

3. 11. Bázisstukturák: a nyelv morfonológiai alakzatai

"Poetic speech is distinguished from prose by the regular ordering of its phonetic material." Így kezdi nagyszerű verstani könyvét a szovjet nyelv- és irodalomtudomány nagy öregje, Žirmunskij. Lotz János /1960/ átfogó verstipológiai kutatásai azonban inkább azt mutatják, hogy nem annyira a fonetikai anyag rendezettségéről, mint morfofonetikai anyag /az itt használt terminológia szerint a morfonológiai alakzatok/ szabályszerűségeiről kell beszélnünk a verstan kapcsán. Nincs ugyanis a világon ismert versrendszerek között egy sem, amelyben a szótag - tipikusan morfonológiai alakzat - ne játszana alapvető szerepet. Másrészt viszont egyet lehet érteni Roman Jakobson kijelentésével: "A voltaképpeni fonológia és az ugynevezett morfo/fo/nológia közötti határvonal több mint ingadozó. Észrevétlenül csuszunk át az egyikből a másikba."[2]. E kijelentéssel azért is egyetértek, mert saját tapasztalataim igazolják helyességét.

Töltőelemek

A költői nyelv leginkább érzékelhető elemei a töltőelemek.

Három csoportjukat különböztetjük meg, mégpedig éppen morfonológiai státusuk alapján. Az első csoport az önálló szótagértékü töltőhangok csoportja, a második azoknak a töltőhangoknak a csoportja, amelyek a tőben meglévő fonémákkal vagy morfémákkal együtt alkotnak szótagot, és a harmadik csoportot a több hangra énekelt, megnyujtott magánhangzók alkotják. Ez utóbbi jelenséget pótlónyujtásnak nevezik.

a/ Töltőszótagok

A leggyakoribb töltőszótag a ŋej, ʔej. Előfordulhat a sor végén önmagában, mint az 1. és 3. számu szövegben. Megtalálható a szó végéhez tapadva, pl.: jaxaŋej, szemben a köznyelvi jaxa alakkal, végül találkozhatunk vele ritkábban a szó belsejében is, pl.: xuríŋejdiʔnej, szemben a köznyelvi xuridiʔn alakkal.

A -wa- töltőszótag leggyakrabban a szó belsejében fordul elő, pl.: pirówaŋamēj, szemben a köznyelvi piríŋam alakkal.

a -ŋow töltőszótag szóvégen jelentkezik, pl.: maŋōw, szemben a köznyelvi ma alakkal.

b/ Töltőhangok

A Fonológia cimszó alatt már volt szó arról, hogy a glottisz zárhangnak a nazális vagy a nazálissal váltakozó j variánsa jelentkezik a költői nyelvben. A töltőhangok a glottisz zárhangot felváltó nazálissal vagy j-vel alkotnak szótagot. Egyes töltőhangok illetve töltőhangcsoportok járulhatnak más mássalhangzó fonéméhoz vagy morfémához.

Az ej töltőhangcsoport a glottisz zárhangot felváltó nazálisokkal vagy j-vel alkot szótagot, pl.: jiteŋej, szemben a köznyelvi jit? alkkal; xonej, szemben a köznyelvi xo? alakkal; tarpiwijej, szemben a köznyelvi tarpiwi? alakkal.

Ugyanez a töltőhangcsoport alkothat továbbá szótagot bármely mássalhangzó fonémához /morfémához/ kapcsolódva, pl.: xōŋamēj, szemben a köznyelvi xawŋanam alakkal /az ej itt az m személyraghoz kapcsolódik/. Esetenként az ej kiegészülhet még egy i-vel is, pl.: píŕōwaŋamēji, szemben az ugyancsak költői nyelvi píŕōwaŋamēj alakkal.

Az oj töltőhangcsoport az ernyedt képzésü b-t felváltó spiráns w-vel alkot szótagot, pl.: ŋäewojnandō. szemben a köznyelvi ŋäebnanda alakkal. Ez a példa alátámasztani látszik Jakobson előbb idézett kijelentését a fonológiai és a morfofonológiai szint közötti ingadozásról. A szóbanforgó b, melynek spiráns w allofónjához járul az ej töltőhangcsoport, státusát illetően feltétlenül fonéma, hiszen egy, Jakobsonnal szólva "minimális formai egység", azaz morféma, a feltételes gerundium -b?n- illetve -bn- képzőjének egyik alkotó fonémája. Allofónjához járuló töltőhangcsoporttal együtt azonban morfémaként értelmezhető.

Nazális + a helyett gyakorta találkozunk a nazálissal szótagot alkotó ow töltőhangcsoporttal. pl.: pūnow, szemben a köznyelvi pūna alakkal.

A fent felsorolt töltőhangcsoportok alakitják át illetve bontják fel a nyenyecben gyakori CVCC szótagszerkezeteket a könnyebben énekelhető CVC+CVC vagy CVC+CV+CV szótagszer-

kezetekké, pl.: a xubkadamś igelak -damś ragja /intri-indetSgL multidejeü Vx/, melynek szótagszerkezete CVCC egy eji töltőhangcsoport hozzákapcsolásával CVC+CV+CV szerkezetüvé alakul: -damzeji.

c/ Pótlónyujtás

Ez a jelenség akkor következik be, amikor az éneklendő hangok száma meghaladja az énekelhető szótagok számát. A nyenyec dalokban bőven találunk rá példát:

"pi-irćeŋej warej nídej ŋe-ej /1. sz. szöveg/
"pida tarjowa ma-a-a-ŋōw" /2. sz. szöveg/
"ńe-e-ŋe-ej tātikowej ŋe-ej" /4. sz. szöveg/

A pótlónyujtás a nyenyec nyelv morfológiai szerkezetétől meglehetősen elüt, éppen ezért a nyenyec vers érzékelhető aspektusának legrendhagyóbb jelensége.

3. 12. Szuperstruktura: a metrikai rendszer

A nyenyec vers szillabikus-prozódikus vers. Szillabikus-prozódikus versnek nevezzük azt a verset, amelyben a szótagszámnak valamely prozódiai tulajdonsággal együtt van szerepe. E prozódiai tulajdonság lehet a hangsuly /német és angol vers/, lehet a hosszuság-rövidség viszony /klasszikus görög és latin vers/ és lehet a tonalitás hanglejtés /kinai vers/.
A nyenyec versben a szótagszám mellett a hangsulynak van releváns szerepe.

a/ A dalok metrikai vázlata

A dalok szövegeinek szótagszámviszonyainál a töltőelemek mindhárom csoportját beszámitottam, mert ezek a metrikai struktura szerves részei.

A szótagszámviszonyok

Háromféle sortipussal találkozunk a dalokban:

I. /1/ 1 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1

/2/ 1 + 2 + 3 + 3 + 2 + 1

Pl.: ma-nów ji-ló-we-e-wow ŋäe-äe-....-äej /3. sz. szöv./

II. 1 2 3 3 2 1

III. /1/ 4 + 4 + 2

/2/ 4 + 5 + 2

Pl.: ma-a-no-ow | ji-ló-we-wow | ŋe-ej /4. sz. szöv./

4 4 2

III. /1/ 6 + 4

/2/ 5 + 4

/3/ 5 + 5

Pl.: leke ŋa-rēji | ka-a-ab-tē-ji /2. sz. szöv./

5 5

A metrikai rendszer

A metrikai strukturában két réteg ötvöződik egybe, a nyelviés a metrikai. A nyelvi réteghez a szótag, a hangsuly és a szintagma tartozik. A metrikai réteg alkotó elemei az ütem és a sor. E két réteg a valóságban együttesen, egy hierarchiában jelenik meg.

Ilyenformán: szótag + $\frac{\text{hangsuly}}{\text{ütem}}$ + $\frac{\text{szintagma}}{\text{sor}}$

Az ábrából világosan kitünik egyrészt, hogy a szótag e tipikusan morfonológiai kategória alkotója az egész rendszer bázisát, másrészt, hogy a ráépülő nyelvi és metrikai réteg egymással kölcsönös függésben van.

A nyelvi elemek definiciói:

1. definició: Szótagnak nevezünk minden olyan fonémacsoportot, amely egy és csakis egy magánhangzót tartalmaz és szerkezete megfelel a Morfológia c. alatt kifejtett feltételeknek.

2. definició: A hangsuly meghatározását K. Jakobsontól idézem: "A hangerőjegyek szótagközi változata a 'nyomaték' jegye az az elem, amely a hangosabb, hangsulyosabb tetőnek ugyanazon sor más szótagjain belüli kevésbé hangos, hangsulytalanabb tetőivel szemben alkot kontrasztot."[3].

3. definició: Szintagmának azt a két vagy több szóból egységet nevezzük, amely mondattani szempontból szorosabb egységet alkot a mondat többi részéhez viszonyitva.

A metrikai elemek definiciói:

4. definició: Ütemnek nevezzük a 2-5 szótagból álló olyan szótagszekvenciát, amelyben legalább egy és legfeljebb kettő / egy fő- és egy mellék-/ hangsuly van.

5. definició: Sornak nevezzük az olyan egységet, amelyben az ütemek száma 2-től 5-ig terjed.

Mivel a sorok szótagszáma adott /az esetek többségében mindhárom sortipusban 10, legfeljebb 12/ a hangsuly és ütemviszonyokat a szótagszámból le lehet vezetni.

A metrikai szabályok:

I. szabály: Ha a sor első teljes üteme 2 vagy 4 szótagos, akkor a hangsuly minden esetben az ütemek első szótagjára esik.

I/a szabály: Ha az első teljes ütem 2 szótagos, akkor a sorban 5 hangsulynak, következésképp 5 ütemnek kell lennie. Az 5. ütem csak egy fél ütem, melynek a második felét a sorkezdő hangsulytalan fél ütem teszi ki.

Pl.: pi-dow ta-a-row ma-a-ηow ηe-e-e..-ej /3. sz. szöv./

I/b szabály: Ha az első ütem 4 szótagos, akkor a sorban három hangsulynak, következésképpen három ütemnek kell lenni. Az általunk ismert versekben az ütembeosztás 4+4+2.

Pl.: ma-a-ná-kow/ ji-lo-we-wow/ ηe-ej /1. sz. szöv./

ma-a-nó-ow /ji-lo-we-wow /ηe-ej / 4. sz. szöv./

II. szabály: Ha a sor első üteme 5 szótagos, akkor a sorban két ütem van. Az első ütem 5, a második ütem 5 vagy 4 szótagos. A főhangsulyaz ütemek 4. szótagjára, a mellékhangsuly az ütemek első szótagjára esik.

Pl.: lexe nárēji/ ka-a-abtēji /2. sz. szöv./

A mellékhangsuly tehát 4 szótagtól felfelé jelenik meg, 4 szótag esetében csak lehetséges, 5 szótag esetében már kötelező.

b/ A költői próza metrikai vázlata

Szótagszámviszonyok

/1/ 3 + 3 /3/ 4 + 3

/2/ 3 + 2 /4/ 4 + 2

A nyelvi elemek definiciói ugyanazok, mint előbb.

A metrikai elemek definiciói:

6. definició: Ütemnek nevezzük az olyan szótagszekvenciát, melyben a szótagok száma 2-4-ig terjed.

7. definició: Sornak nevezzük azt az egységet, amely 2 ütemből áll.

A metrikai szabályok:

III. szabály: A kezdő ütem 3 vagy 4 szótagos, a második ütem 2 vagy 3.

IV. szabály: A főhangsuly az ütemek utolsó szótagjára, a mellékhangsuly az ütemek első szótagjára esik.

Az ütem szótagszáma és a hangsuly viszonyában eltérést tapasztalunk a prózánál. Míg a dalokban a 4 vagy 5 szótagos ütemekben lépett fel a mellékhangsuly, a prózában a 3 szótagos ütemben. Ebből arra következtethetünk, hogy a mellékhangsuly elsősorban nem a szótagszámtól, hanem a sorok kettős osztásától függnek. A mellékhangsulynak így tehát valamiféle kiegyenlitő, egyensulyozó szerepe van. Például: linsermō | sāewan ńē.
A sorok két egyenlő "lengésből" állnak.
A 2. sz. szövegre lényegében ugyanez jellemző, noha a szótagszámviszonyok eltérőek, de a sorok osztása ott is kettős, pl.: jaré xubukōwa | da-a-amźēji.

3. 2. A költői nyelv érthető aspektusa

3. 21. A nyelvben müködő két alapvető folyamatról

Századunk nagy nyelvésze, Ferdinánd de Saussure fogalmazta meg először világosan a nyelvi folyamat kettős voltát: "A nyelvi elemek közötti viszonyok és különbségek két különböző szférában mozognak, amelyeknek mindegyike bizonyos értékrendet hoz létre; e két értékrend oppozíciója mindegyikük természetét érthetőbbé teszi. Ezek az értékrendek gondolati tevékenységünk két formájának felelnek meg:

mindkettő nélkülözhetetlen a nyelv életéhez.

Egyfelől a beszédaktus folyamán a szavak összekapcsolódásuk folytán olyan viszonyokat hoznak létre egymás között, amelyek a nyelv lineáris voltán alapulnak: az utóbbi kizárja annak a lehetőségét, hogy két elemet egyszerre ejtsünk ki. Ezek egymás után helyezkednek el a beszédláncolatban. Az ilyen kapcsolatokat, amelyek a kiterjedésen alapulnak, szintagmáknak nevezzük. A szintagma tehát mindig két vagy több egymásra következő egységből áll... Egy szintagmábanhelyezett elemnek ezért van értéke, mert oppozicióban áll azzal, ami megelőzi, vagy azzal, ami követi, illetőleg mindkettővel.

Másfelől - a beszédaktuson kivül - a szavak, lévén bennük valami közös, összekapcsolódnak az emlékezetben és csoportokká alakulnak... Ezeket asszociativ viszonyoknak nevezzük.

A szintagmatikus viszony is praesentia áll fenn: két vagy több, egy valóságos sorban egyformán jelenlévő elem en alapul. Az asszociativ viszony ellenben in absentia egyesit elemeket egy virtuális mnemonikus sorban."[4].

E Saussurei gondolatra építi fel Roman Jakobson a beszédzavar /afázia/ tipológiáját. /1956/ . A beszédzavar két főtipusát aszerint különböztetjük meg - mondja Jakobson -, hogy a beszédet létrehozó két folyamat közül melyiket éri károsodás. A Saussure által szintagmatikus viszonynak nevezett nyelvi realitást Jakobson kontextus-nak nevezi, s az ezt létrehozó folyamatot kombinációnak.A kontextusban szereplő elemek a folytonosság állapotában vannak. Az Az asszociativ viszony a jakobsoni terminológiában a benne munkálkodó legjellemzőbb folyamatról, a szelekcióról illetőleg a helyettesitésről kapta a nevét. Az asszociációs

viszonyt alkotó elemek a hasonlóság állapotában vannak. A beszédzavarnak azt a tipusát, melynél a kombinációs folyamat károsodik, Jakobson folytonossági zavarnak, azt a tipusát pedig, melynél a szelekciós folyamat károsodik hasonlósági zavarnak nevezi. "A metafora idegen a hasonlósági zavartól, a metonimia a folytonossági zavartól"[5]. Ezzel a megállapitásával a beszédzavar két alaptipusát a nyelv két, egymástól távoleső figurájához, a metaforához és a metonimiához, kapcsolja: a hasonlósági zavarban szenvedő beteg a metonimiához hasonlóan, metonimikus módon, mig a folytonossági zavarban szenvedő beteg a metaforához hasonlóan, metaforikus módon fejezi ki magát.

E patológiás eltéréseket - Jakobson szerint, amint ezt terminológiája is mutatja - vissza lehet vezetni az egészséges ember nyelvében megtalálható két pólusra, arra, amelyről először Saussure beszélt: az asszociativ és a szintagmatikus viszonyok által képviselt pólusokra. Mivel az előbbinek a legkristályosabb formája a metafora, az utóbbiak pedig a metonimia, e két pólust metaforikus illetőleg metonimikus pólusnak nevezzük.

Jakobson ugy véli, hogy a prózára, annak folyamatos voltából következően inkább a metonimikus polarizáltság jellemző, mig a paralelizmusokkal áttört verset, melyben ilyenformán az elemek hasonlósága dominál, a metaforikus polarizáltság jellemzi elsősorban.

A nyelv e két folyamatát ugy is fel lehet fogni, mint két ellentétes erő játékát, ahogy ezt Karácsony Sándor /1938/ tette társaslélektani alapon irott nyelvtanában. Az általa felvázolt nyelvi modellben négy erő szerepel: a kép, a beszéd, a beszédet folytató első és második személy által képviselt erő. Nem célom e modell elemzése, most csupán Karácsony Sándornak a képről tett kijelentéseit idézem. /A kép K.S. rendszerében a szokásostól nagymértékben

eltérő fogalmat, a Saussure-i langue-ot, ujabb müszóval, a nyelvi kompetenciát jelöli./

"Az első erő magának az egyetlen képnek a tartalma. A világ és az élet oz. A világ mindig alanyformát akar, az élet mindig állitmányformát. Ha a világ győz, rajz, alany, kifejezés, szó, jelentés a forma, ha az élet győz, mese, állitmány, mondat, gondolatlánc, jelentésváltozás. De ha alanyforma éppen az aktuális, a többi erők mind odahatnak, hogy állitmányforma érvényesüljön...
Az élet minden, ami történik, tünemény, amihez idő kell. A világ minden, ami van, jelenség, amihez tér kell.Az élete mese, a világ kép ... Az élet a kiemelt állitmány, amelynek az alany alá van rendelve, a világ kiemelt alany,amelynek az állitmány jelzője."6.

3.22. Bázisstrukturák: a paralelizmus és a dilatáció

Paralelizmusnak nevezünk két olyan, egymást szorosan követő szintagmasort, amelyek alapszerkezete azonos, bennük legfeljebb az elemek változnak, de funkciójuk azonos marad.

Példák:	a/	tarći namdχawaś	ezeket hallván
		wādi namdχawaś	szavakat hallván
	b/	jaχa war ńid	a folyópartról
		pírée war ńid	a magas partról
	c/	jarć χubkadamś	sirni ledöltem
		ńār χubkadamś	háromszor ledöltmm
	d/	jed píríŋam	üstöt főztem
		śaj píríŋam	teát főztam
	e/	towandawa? jaŋku	megjövésünk hiányzott
		χäewandawa? jaŋku	elmenésünk hiányzott
	f/	lõrcam śedam põrjuwī?	pázsitdombot átfurta
		śīw tānso põrjuwī?	hét gyik átfurta

g/	xem jaxa xajeparŋa	vér folyó elindult
	jentalida xajeparŋa	áramlás elindult
h/	xem jaxam jēnāwem?	vér folyót elvágtam
	pe nāni jēnāwem?	kezemmel elvágtam
i/	síwxad xajurŋaje	hatból hagyjál
	ōlerida xajurŋaje	egyet hagyjál

E paralelizmusok a következő szintaktikai tipusokba sorolhatók:

1. O V /a , d/
   O V

2. S V /e , g/
   S V

3. O V illetve Adv V /c , h , i/
   Adv V O V

4. O V /f/
   S V

5. Adj $N+P_p$ /b/
   Adj $N+P_p$

E négyelemü szerkezetek mind háromelemü szerkezetekből jöttek létre olymódon, hogy alapelemük megismétlődött. A legtriviálisabb esetet a 4. tipus képviseli, az O S V vagy S O V szerkezet.

Az alapelem megismétlésével megbontódik a szintagmatikus folytonosság, s addig elrejtett asszociativ kapcsolatok válnak láthatóvá. Az első négy tipusban azok az asszociativ kapcsolatok manifesztálódnak, amelyek az/igei elemekkel szemben álló/ nem igei elemek között rejteztek: S és O, Adv és O, S és S, O és O között.
Az ötödik esetben az alapelem /N/ két jelzője közötti asszociativ kapcsolat nyilvánul meg.

A paralalizmus lényegét és funkcoját pontosan jellemzi P. A. Bodberg: "a párhuzamosság nem csupán stilisztikai eszköze a formulaszerü szintaktikai ismétlésnek, hanem mintegy a két szemmel történő látásra emlékeztető eredményt akar elérni. Lényegében két szintaktikai kép egymás fölé helyezése, hogy azokat szilárdsággal és mélységgel lássa el. A minta ismétlése azzal kelt hatást, hogy egybe kapcsolja azokat a szintagmákat, amelyek első látszatra meglehetősen lazán vannak összeillesztve."7.

Ha a paralelizmusokat a dekódolás lélektani mozzanatainak figyelembevételével, azaz a topic-comment viszonyok szem előtt tartásával vizsgáljuk, akkor a paralelizmusok müködési mehanizmusának egy pontosabb leirását kapjuk.

A topic-comment viszony lényegében a lélektani alany-lélektani állitmány viszonynak felel meg. A topic /a továbbiakban T/ jelenti a már ismert, a comment /a továbbiakban C/ pedig az uj információt hordozó részt. Ennek megfelelően minden nyelvi közleményt, mondatot vagy szintagmát a dekódolás folyamán két részre bontunk, T-ra és C-re. Olyképpen, hogy az időben első elem lesz a T és a következő a C. Pl.: "A kutya ugat." mondatban a T "a kutya, a C az "ugat" lesz. Abban a mondatban pedig, hogy "Ugat a kutya." az "ugat" lesz a T és "a kutya" lesz a C. A T-C viszony - legalábbis viszonylagosan - független a mondattani viszonyoktól, de ez nem zárja ki azt, hogy egybe essen velük.

Mivel a nyenyec verselésben minden sor szintagmatikus felépitésü, a sorok osztása mindenütt T-C. A paralelizmus esetére is érvényes ez a megállapitás, igy bármely paralelizmust is vesszük, alapképlete T C

T C lesz. E képlet alkalmas

arra, hogy a paralelizmus müködési mehanizmusát segitségé-

vel tanulmányozzuk. Ugyanis - mint erről már szó volt - a paralalizmusokban nem csupán szintagmatikus, hanem asszociativ viszonyok manifesztálódnak. A szintagmatikus viszonyok horizontálisan, az asszociativ viszonyok pedig vertikálisan ábrázolhatók.

Példa: lōrcam śedam pōrjuwī?

T-------C

śīw tānso pōrjuwī?

T--------C

A megismételt ige mindkét esetben a C részben jelenik meg. Ha viszont az asszociativ viszonyokat tekintjük, azaz vertikálisan vizsgáljuk e két elemet, az ige másodjára a T-ban jelenik meg, hiszen ekkor már ismert információt közöl. Az információ értékének csökkenése pedig a lehető legnagyobb mérvü, hiszen az ige változatlan formában ismétlődött meg. A két párhuzamos T vertikális összevetése pedig pontosan a C-ek esetével ellenkező képet mutat: a másodszor előforduló T az elsőhöz viszonyitva uj információt hordoz, tehát C lesz. Világosan kitetszik, hogy a lényeges információk a sorok első tagjaiban azaz a T-okban vannak elrejtve. Az előbbi modell tehát igy alakul:

lōrcam śedam pōrjuwī?

T	T		C	C
C	T		C	T

śīw tānso pōrjuwī?

Mivel mindig a T rész játssza a fontos szerepet az információ hordozása terén, a paraleliżmusok nyelvét topic nyelvnek nevezzük.

A paralelizmusnak eddig egy absztrakt modelljét vizsgáltm. A rendelkezésre álló anyag lehetővé teszi - sajnos csak a paralelizmus vonatkozásában - , hogy a nyelv "érzékelhető" és "érthető" aspektusának kölcsönös viszonyában, a nyelvi

szintek együttmüködésének szemszögéből is szemügyre vegyem ezeket a szerkezeteket.

a/ A kötések

A hafmadik számu szövegben találjuk a legegyszerübb kötésformát, a sorok végén állandóan visszatérő ej töltőszótagot :

.....ηe-ej
.....ηe-ej

Ezt a kötésformát vertikális kötésnek nevezzük. A ηej töltőszótagnak - metrikai funkcióján tul - csakis az a szerepe, hogy a sorokat karakterisszikussá tegye és egymáshoz kösse.

Az 1. számu szövegben a ηej töltőszótagot nemcsak a sor végén, hanem az első ütem végén is megtaláljuk:

...ηej...ηe-ej
...ηej...ηe-ej

Ez a kötésforma összetett, egy soron belüli, horizontális kötésből és kettő, sorok közötti vertikális kötésből áll. E kettős kötésformának a morfológiai anyag összekötésén tul szintaktikai szerepe is van: a szintagmának azok a részei, amelyek a második ütembe esnek, azáltal, hogy rajtuk nincs meg az 1. és 3. ütemben egyaránt megtalálható ηej elem, ezzel a hiánnyal vannak megkülönböztetve. Igei szintagmák esetében a hiánnyal megkülönböztetett elem mindig az ige, annál a már emlitett szintaktikai sajátosságnál fogva, hogy az ige mindig a mondat utolsó tagja, s mivel a dal soraira az jellemző, hogy az utolsó elem mindig a ηej töltőszótag, az ige az utolsó előtti helyre, a 2. ütembe szorul vissza.

A 3. számu szövegben egy, a 4. sz. szöveg kapcsán megismert kötésformával találkozunk: a vertikális kötéssel. E kötés a sorok végén elhelyezkedő ηäej töltőszótag segitségével jön létre:

.....ηäej
.....ηäej

Ennek a ŋëej töltőszótagnak, éppugy a 4. sz. szövegben található ŋej töltőszótagnak pusztán kötőfunkciója van. Első pillantásra feltünik, hogy a 2. sz. szöveg abban különbözik a már emlitett másik három szövegtől, hogy benne nincs ŋëej vagy ŋej töltő- illetve kötőszótag.

Felmerül a kérdés, hogy mi módon kötődnek egymáshoz e szövegben a sorok? Van-e egyáltalán valamilyen kötés a sorok között? Természetesen van. A főhangsulyos szótagokat figyelve kiderül, hogy ebben a szótagban döntően középső nyilásfoku magánhangzók állnak:

....e..,....e..
....e..,....o..
....o..,....o..
....o..,....e..

Elvétve előfordul főhangsulyos helyzetben i és a:

....i..,....e..
....a..,....o..

a főhangsulyos szótag és az utána következő hangsulytalan szótag egészét tekintve is találunk szabályosságot. A főhangsulyos szótag kezdő mássalhangzója bármely mássalhangzó lehet, jelöljük C-vel /Consonant/. A hangsulytalan szótag szótagkezdő mássalhangzója w akkor, ha a hangsulyos szótag magánhangzója o volt és j akkor, ha a hangsulyos szótag magánhangzója e volt. A w-vel kezdődő hangsulytalan szótag magánhangzója a, j-vel kezdődő hangsulytalan szótag magánhangzója i. A két lehetséges szótagszekvencia modellje tehát ilyen:

1. Co-wa
2. Ce-ji

Az o és w, az e és j homorgán hangok, az előbbi párnál a labialitást, az utóbbinál a palatizáltságot véve figyelembe.

Összegzésként megállapithatjuk, hogy a hangsulyos helyzetben lévő szótagok magánhangzójára nézve kötelező a

középső nyilásfokuság, a hangsulyos szótagot követő hangsulytalan szótag kezdő mássalhangzóját az előző hangsulyos szótag magánhangzója határozza meg, a hangsulytalan szótag magánhangzója már nem középső nyilásfoku /vagy zárt, vagy alsó nyilásfoku/. E két lehetséges szerkezet segitségével igen erős kötések jöhetnek létre:

a/ ....Cō-wa ....Cē-ji jarć kubukōwada-a-amźeji
   ....Cō-wa ....Cē-ji ńār kubukōwada-a-amźeji

b/ ....Cē-ji ....Cē-ji manijenēji ŋa-a-a-ńēji
   ....Cē-ji ....ᵕēj waʔawkońēji ńi-i-i-ŋej

Mint a második példában látható, a második ütemben a hangsulyos szótag után következő hangsulytalan szótag el is maradhat. Példáinkból látható, hogy e kötésformának is van vertikális és horizontális fajtája.

A 2. sz. szöveg kapcsán még egy jelenségről kell szólnunk. Az igei sorok tulnyomó többségében az igén belül találunk egy -wa- töltőszótagot /amely az első ütem utolsó, hangsulytalan szótagja, s a kötésformán volt szó róla/. Ez az elem az ige megkülönböztető jegye. Pl.: jede pirōwaŋa-a-a-mēji.

Mig az 1.sz. szövegben az ige egy elem hiányával volt megkülönböztetve, itt pozitiv megkülönböztető jeggyel van ellátva.

Ujra átvizsgálva az anyagot, megállapitható, hogy csak az egyes számu szövegből hiányzik az o-e kötésforma.
Pl.:a 3. sz. szöveg: /Itt helyesebb o-äe kötésről beszélni/.

o....,o...,o...,äe-.. pidow tarōwmaŋow ŋäe-äe.
o....,o...,o...,äe-.. śidow darobatow ŋäe-äe

a 4. sz. szöveg /megjegyezzük, hogy itt az o-e kötés, ellentétben a többi esettel hangsulytalan helyzetben jelentkezik/:

...o,...o,..e to-owakowdawow jaɣow ŋe-ej
...o,...o,..e xe-ewekowdawow jaɣow ŋe-ej

A költői próza nem tartalmaz ŋej tölrőszótagot, igy benne csak az o-e kötésformát találjuk meg:

....e,.....o saʔnijēj| ŋäebutō
....o,.....e linśermō| säewan ńē

Az 1. és 2. számu szöveg a kötésformák szempontjából két ellentétes pólust képvisel. Az 1. számu szöveg aŋej töltőszótag segitségével képez kötéseket és hiányzik belőle az o-e kötésforma, a 2. számu szöveg esetében forditott a helyzet: a ŋej elem hiányzik és megvan az o-e kötésforma. Az igéket tekintve is különböznek. Az 1.sz. szövegben az igék egy elem hiányával, a 2. sz. szövegben pedig pozitive vannak megkülönböztetve.

b/ A rimek

A sorvégeken előforduló ŋej, ŋäej elemeket nem tekinthetjük rimnek, mert ezek legfeljebb csak másodlagos jelleggel töltenek be jelentéses funkciót /ld. 1.sz. szöveg/.Ezért is neveztük őket kötéseknek. A 2. számu szövegben,melyben e töltőelemek nem szerepelnek, azonban szabályos ragrimeket találunk:

jaŕé xubukōwada-a-amźeji
ńār kubukōwada-a-amźeji

Rimként a -damś Intr-indetSgl multidejü Vx töltőhangokkal ellátott alakja szerepel.

Nagyon érdekes, hogy a dal vége felé, a 16-19. sorok végén az un. himrim és nőrim szabályos váltakozását figyelhetjük meg /szórványosan mindkettő előfordul előbb/:

paduweje me-e-ŋa-a-a-meji	nőrim
jituweje xo-o- a-a-a-mej	himrim
jede pirowa- a-a-a-meji	nőrim
saj pirowa- a-a-a-mej	himrim

Nőrimnek az ereszkedő ⏑́ tipust, himrimnek az emelkedő ⏑́ tipust nevezik.

Az a tény, hogy a vizsgált szöveg[ek] közül rim csak egyben található, arra enged következtetni, hogy a rim csak periferikus jelensége a nyenyec verselésnek.

Dilatáció

A másik szerkesztésforma, amely a nyenyec népköltészetben előfordul, a nyelv lineáris, szintagmatikus viszonyaiból magyarázható. Éppugy, ahogy a paralelizmus, ez a szerkezet is szintaktikai sajátosságokon alapul. Ez a szintaktikai sajátosság , amelyre első pillantásra a terjengősség jellemző, nem annyira világos arculatu, mint a paralelizmus. Mivel a szakirodalomban - tudomásom szerint - eddig nem fordult elő, magam választottam neki nevet, s ez a dilatáció /kiterjesztés/. A nevet a botanikából vettem : a fatestben párhuzamosan futó bélsugarak egy csoportja a háncstestben kiterjed, kiszélesedik, ezt a kiszélesedést hivják dilatációnak.8.

tādʹibʹe tēta ńū	A sámángazda fiának
śiw-χaw jālʹe	hat nap
jālʹeda χājūwī,	napja maradt még,
jēśe tʹūmumta	a vas tüzlemezt
tāraχalāwī.	rugdosta.
tādʹibʹe puχū	A sámán felesége
nōj tōjēcāmta	posztó takaróját
niχiptāmpida,	ráncigálja,
mā:"jēwanś, jurkad?!"	igy szól: "Kedvesem,kelj fel !"
mā:"tādʹibʹe tētānt	igy szól: "Sámánfejedelmed
pilʹi wālakada,	haldoklik,
ŋājēnta χānada	testének áldozatot
χadaś, wewaw ?"	ölni, rossz-e ?"

A fenti idézetben, amely egy epikus jellegü sámánénekből való, paralelitmust nem találunk. E 13 sort két összetett mondat alkotja. Az első mondat öt sorból áll, és egy olyan mellérendelt összetett mondat,amelynek közös alanya van.

A mondat T-C viszonyai igy alakulnak :

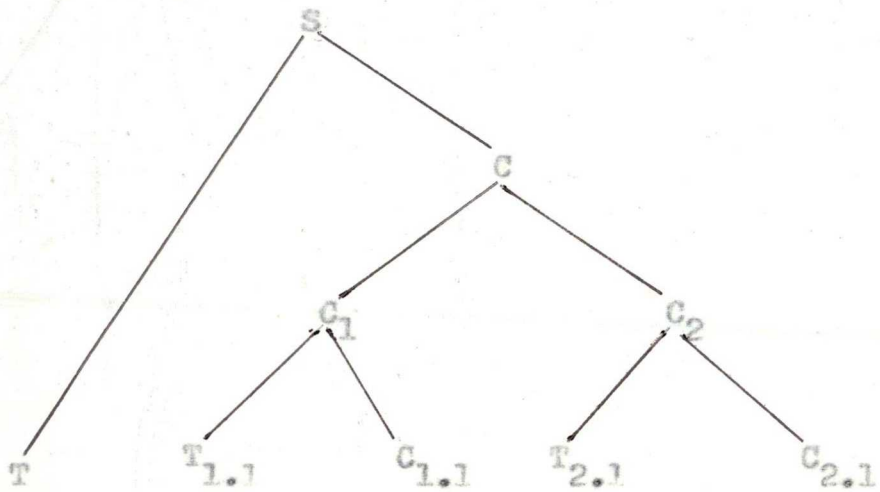

tãdìbé tēta ńū
śiw-xaw jāl'e,jāl'eda
xājuwī,
jeśe tūmumta
tārxalawi.

A fenti modellben a legfontosabb mozzanat az, hogy egy T-hoz két C tartozik.

Az idézet második részét kitevő összetett mondat T-C viszonyai a következő képet adják:

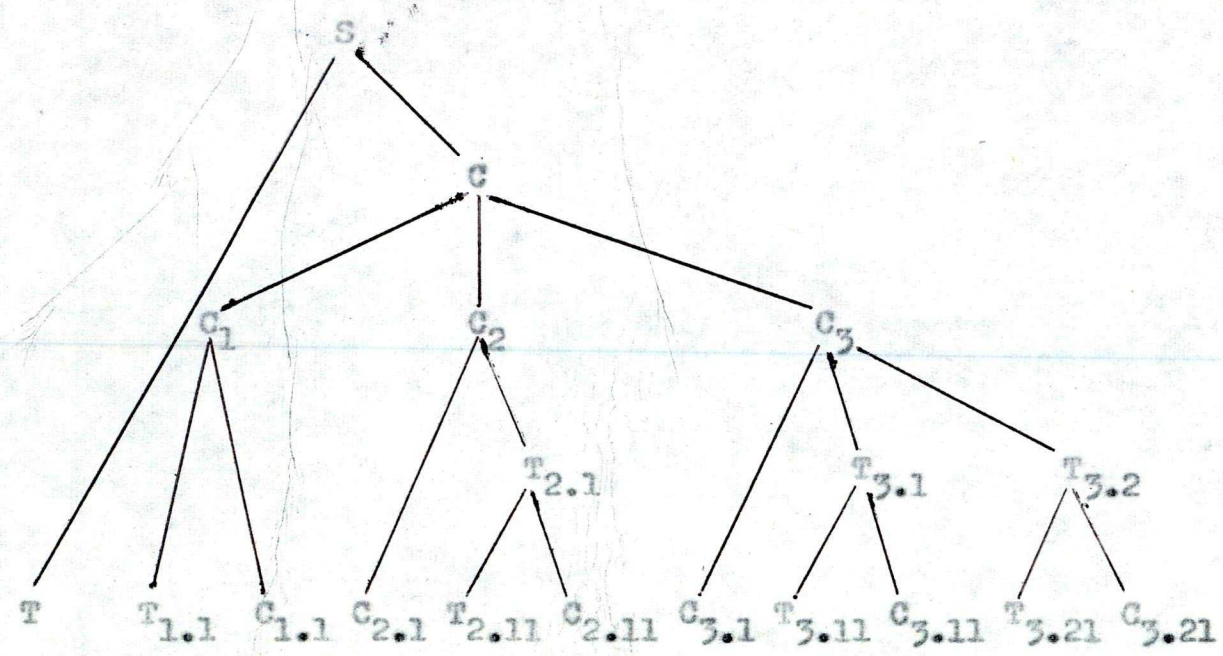

tādíbe puxū
nōj tōjēćāmta
nixiptāmpida
mā:
"jēwaná, jurkad? !"
mā:
"tādíbe tētant
piĺi walakada,
ŋajenta xānada xadaś,
wowaw ?"

Lényegében itt is ugyanaz a helyzet, mint az előző mondatnál: egy T-hoz több C, pontosan három járul. Érdekes, hogy a legalsó szinten a T részekben többször is visszatér mozaikszerüen a fő-T, a tādíbe tēta ńū 'a számángazda

fia; egyizben pedig ennek szinonimája, jewans 'kedves' bukkan fel.

A két mondatot együtt is ábrázolhatjuk:

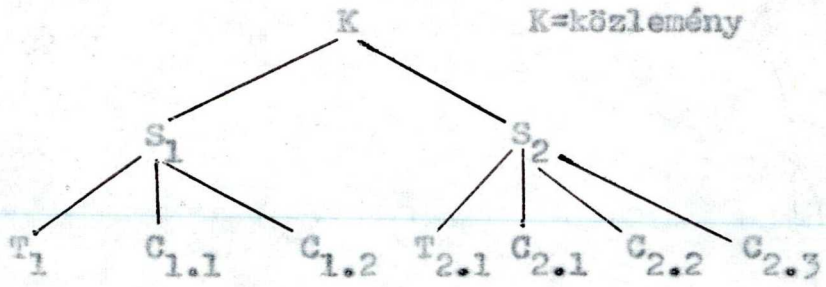

Az ábrából nem derül ki, épp ezért szóban mondom el, hogy a két mondat T-jai között függő viszony van: a második mondat T-ja alá van rendelve az elsőjének, viszont, mint utaltunk rá, a második mondat legalsó szintjein - részleteiben - visszatér a fő-T.

Ez a szerkesztési mód, amelyet dilatációnak neveztem az imént, homlokegyenest ellenkezik a paralelizmuséval. Míg az a nyelv asszociatív szférájában mozog, addig ez a nyelv szintagmatikus szféráját használja működési térként. A dilatáció nyelve comment-nyelv.

A paralelizmus is, a dilatáció is olyan szerkezetek, melyeknek forrását a nyelv működésének két alapvető folyamatában, a szelekcióban és a kombinációban találhatjuk meg. A köznyelv e két folyamat egyensulyi állapotát képviseli, míg a költői nyelvben hol az egyik, hol a másik folyamat dominál aszerint, hogy lirai vagy epikai műfajról van-e szó. Mivel e műfajok jellemzésében e két szerkezetnek alapvető szerepe van, bázisstrukturáknak neveztük őket.

3. 23. Szuperstrukturák: kép és motivum

e két kategória egymáshoz viszonyitott, csa egymással szembeállitva ragadható meg. A kép valóságos vagy képzeletünkben meglévő, állandóséggal biró egységet /személyt, tárgyat stb/, idéz fel. A motivum pedig olyan nyelvi egységet jelent a stilisztikában, amelynek magja egy kép, ehhez azonban hozzátartozik valamilyen esetleges, járulékos elem. Ennek megfelelően van a képnek egy szükebb és egy tágabb értelmezése. Vegyünk egy névszói szintagmát, egy jelzős szerkezetet: śiw tānso 'hét gyik'. A szintagma állandó elemét a tānso 'gyik' főnév alkotja, ez tehát a kép. A śiw 'hét' jelzővel együtt, a - mely esetleges, járulékos elem, e két szó, śiw tānso 'hét gyik' alkotja a motivumot. Ha e névszói szintagmához hozzávesszük a pōrjuwī? 'átfurta' igét, egy nagyobb egységhez, a śiw tānso pōrjuwī? 'hét gyik átfurta' igei szintagmához jutunk. Ebben az igei szintagmában az állandó elemet a śiw tānso 'hét gyik' szerkezet képviseli, ez tehát a kép, mig az egész szintagma alkotja a motivumot. Az első esetben a kép és a motivum szükebb, mig a második esetben e két kategória tágabb értelmezését adtam.

Mindezt értelmezhetjük a T-C viszonyban is. Nyilvánvaló, hogy a T képviseli az állandó elemet, a képet, mig a C a járulékos elemet. Egy T-C egység motivumot alkot.

A kép és a motivum szuperstrukturák, a nyelv "érthető" aspektusában ugyanazt a szerepet töltik be, mint a metrika az "érzékelhető" aspektusban. Mindkettőnek ugyanaz a funkciója, hogy a költői nyelvet megkülönböztesse

a köznyelvtől. "hogy a metrika szabályai átfogják az egész költői nyelvet /a prózát is/, éppugy a kép és a motivum is, függetlenül attól, hogy az uralkodó szerkezet a paralelizmus vagy a dilatáció-e, tehát függetlenül a műfaji hovatartozástól, minden költészeti alkotásban jelen van. Legfeljebb a megjelenés módja más a paralelizmusban, ahol általában két állandó képet kapcsol össze egy járulékos elem, pl.:

lõrcam śedam } põrjuwī?
śiw tānso } põrjuwī?

és más a dilatáció esetében, ahol egy állandó elemhez, a képhez több járulékos elem járul, pl,:

tādíbe tēta ńū
śiw-xaw jūĺe/ jāĺeda xūjuwī,
jeśe tūńumta/ tāraxalawi.

4. A SÁMÁNIZMUS KÖLTÉSZETE

4.1. A lirai műfaj: a sāmpadabc

A paralelizmus nem csupán két sor összekapcsolására szolgál, hanem - mint látni fogjuk az 5, sz. szöveg, az itt elemzendő sampadabc esetében - egy egész nyelvi alkotás felépítésében is szerepet játszhat.

12 tāweda χōniŋawaʔ — Azután megtaláltuk
13 ńārcon χojm χōniŋawaʔ, mohaföldhátat megtaláltuk,
14 ńarcon χojn tā́ŋena mohaföldhát tövénél
15 lōrca śeda tańewī, pázsitdomb volt,
16 lōrcam śedam pōrjuwīʔ pázsitdombot átfurta
17 śīw tānso pōrjuwīʔ két gyik átfurta.

A szövegrészlet szintaktikai modellje a következő:

12 Adv	V_1 + ŋa + waʔ
13 NP_1 + m	V_1 + ŋa + waʔ,
14 NP_1 + n	P_p
15 NP_2 + ∅	V_2 + wī + ∅,
16 NP_2 + m	V_3 + wī + ʔ
17 NP_3 + ∅	V_3 + wī + ʔ.

Bár a modell szerkesztésében arra törekedtem, hogy a szintakszis legalacsonybb szintjén írjam le a szöveget, a névszói szintagmákat /NP/ mégsem bontottam fel, mert erre nem volt szükség.

A szimbolumok feloldása:

V_1→χōʔ-,χōn-; V_2→tańe-; V_3→pōrju-;-waʔ→VxPl$_1$Det-Indet;
-ŋa-→kapcsoló szuffixum;-wī- perfektumképző; ∅→zéró morféma;-ʔ-VxPl$_3$Indet;NP_1→ńarcon χoj;NP_2→lōrca śeda;
NP_3→śiw tānso;-m→AccSg;-n→GenSg nazalizált variánsa;

Adv→tāweda;Pp→tāŋana.

Egyedül a paralelizmusokban szereplő azonos elemeket véve tekintetbe a modell igy alakul:

12		V_1 + ŋa + wa?
13	NP_1 + m	V_1 + ŋa + wa?,
14	NP_1 + n	
15	NP_2 + ø	
16	NP_2 + m	V_3 + wī + ?
17		V_3 + wī + ?.

Ez a modell vizuálisan érzékelteti a paralelizmusok fürészfogszerü kapcsolódásait. A paralelizmusokban rejlő nyelvi dinamizmust azonban adekvátabban tárják elénk a topic-comment viszonyok.

Emlékeztetőül csak annyit szeretnék itt megjegyezni, hogy a paralelizmusokban a T-C viszonyokat is két irányban, horizontálisan és vertikálisan lehet és kell vizsgálni. Horizontálisan, a nyelv lineáris viszonyait tekintve, első közelitésben, minden sor T-C osztásu. Ebből következik, hogy a modellünkben szereplő NP-k tulajdnképpen m ind T-ok, a V-k pedig C-ek. Vertikálisan vizsgálva a paralelizmusokat ismét kialakulnak - a dekódolás lélektani törvényeinek megfelelően - a T-C viszonyok.

A szövegrészletet három részre lehet felosztani, történetesen mindhárom rész mondat is. A mondatok kétsorosak.

		T	C	
I.	12		V_1 + ŋa + wa?	
	13	NP_1 + m	V_1 + ŋa + wa?	C
		C	T	
II.	14	NP_1 + n		T
	15	NP_2 +		
		C		

III. 16 NP_2 + m V_3 +wī + ʔ
T C

17 V_3 + wī + ʔ
T

A paralelizmusokban szereplő azonos elemek közül az NP-k áttörve a közleményeket elválasztó határokat, összekötik e különálló egységeket. Az összekötés úgy történik, hogy azok a párhuzamos és azonos NP-k, amelyek az egyik közleményben a T-ban bukkannak fel újra. Az NP-k C-ből T-be való átmenetele a hirérték csökkenésével jár. Ez a hirértékcsökkenés a párhuzamosan azonos V-knél is bekövetkezik. A sorok végén álló V-k - esetünkben - változatlan formában ismétlődnak meg, ilyenkor a hirérték a lehető legkisebbre csökken.

12 ...xōniŋawa? C
13 ...xōniŋawa? T

vagy:

16 ...pōrjuwī? C
17 ...pōrjuwī? T

Más a helyzet az NP-kkel, melyeknek összekötő szerepéről már volt szó. Az NP-k a sorok első részét foglalják el /T-k!/ és másodszor előfordultukkor is tartalmaznak új elemeket.

a/ morfonológiai szinten:

15 lōrca śeda... C NP_2 + ∅
16 lōrcam śedam. T NP_2 + m

A T-ban megjelenő -m, a SgAcc ragja új információ a C morfémával szemben.

b/ szintaktikai szinten:

12 tāweda xōniŋawa? Adv V_1
13 nārcon xojm xōniŋawa? NP_1 V_1

Az igealak tranzitiv /-wa?→VxDetPl$_1$O:Sg/, szükséges, hogy hozzá tárgy tartozzék. A 12. sorban azonban nincs tárgy, a 13. sorban már szerepel. Itt tehát C áll szemben C-vel.

"A két alternativ lehetőség - az üzenet adott egységében meglevő/meg nem levő - valóságos logikai oppozíciót alkot" - írja Jakobson.[9] E két példában az elemek között az oppozíció viszonya áll fenn fonológiai és szintaktikai szinten egyaránt, mégpedig oly módon, hogy egy meglévő elem áll szemben egy ∅ elemmel.

Az alábbi következő példákban a párhuzamos elemek között az oppozíció egy másik fajtája áll fenn.

a/ morfonológiai szinten:

13 ńārcon xojm... C NP$_1$ + m
14 ńārcon xojm... T NP$_1$ + n

Az AccSg -m és a GenSg -n ragja áll szemben egymással, fonológiailag az m és az n oppozíciója a tompa/éles oppozíciója.

b/ szintaktikai szinten:

16 lōrcam ćedam pōrjuwī? NP$_2$ + m V$_3$
T
17 śiw tānso pōrjuwī?. NP$_3$ + ∅ V$_3$

Ebben az esetben az egymással szemben álló elemek materiálisan is és funkcionálisan is különböznek egymástól.

E két példában az egymással szemben álló elemek szintén az oppozíció viszonyában vannak egymással, csakhogy míg az előbbi esetben az oppozíciót egy meglévő és egy ∅ elem szembenállása jelentette, itt két meglévő és minőségileg különböző elem viszonyáról van szó.

Ez az oppozició szintaktikai szinten abban mutatkozik, hogy a paralelizmusban azonosan előforduló ige kényszerítő hatására a tárgy és az alany funkciójában álló két különböző NP között asszociációs kapcsolat jön létre, s ezáltal a két NP különbözősége az igétől hangsulyozottá válik.

A T-k és C-k szabályos váltakozása, a párhuzamos elemek hirértékének különböző fokozatokban és mértékben történő ciklikus csökkenése, s ugyanakkor felszin alatti felgyülemlése eredményezi azt, hogy egy adott pillanatban teljesen uj hirértékü elem kerül a felszinre. A vers dinamizmusa abban van, hogyaz oppozició két fajtáját, a mennyiségi jellegü meglévő/zérus /oppozició$_1$/ és a minőségi jellegü meglévő/meglévő /oppozició$_2$/ elemek közötti viszonyt morfonológiai és szintaktikai szinten egyaránt ökonomikusan használva fel, az egyik asszociációt a másikra, az egyik képet egy másikra cseréli fel.
Az alábbi modell ezt a dinamizmust mutatja meg:

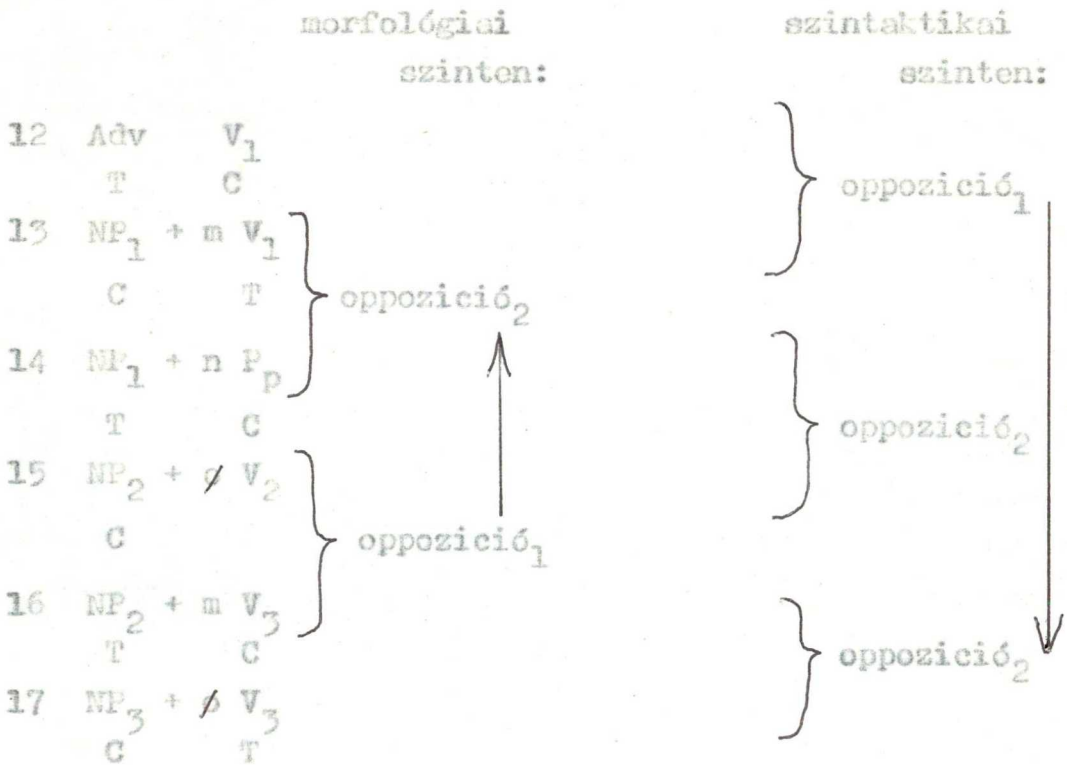

Míg a morfológia alsóbb szintjén a változások az oppozíció$_2$-től az oppozíció$_1$ irányába tartanak, azaz a minőségtől a mennyiség felé, a szintaxis magasabb szintjén a mozgás ellenkező irányu: az oppozíció$_1$-től az oppozíció$_2$ felé, a mennyiségtől a minőség felé tart. Minden uj kép "beugrása" egy ilyen minőségi változást jelent. A két szint együttműködését figyelve, lenyügözőnek tünik a nyelvi mozgás dinamizmusa.

Az előbb elemzett hirérték csökkenés és növekedés, egyszóval értékváltozás erőteljesebben jelentkezett a T képviseletében álló, soreloji NP-ken, mig a sor végén, a C képviseletében álló V-k szerepe az volt,hogy e mozgás lehetőségét teremtsék meg. Stilisztikailag az NP-k képek, a sorok motivumok e kategóriák tág értelmében, de maguk az NP-k is lehetnek motivumok, amelyekben az N képviseli a képet, a jelző pedig a járulékos elemet e kategóriák szükebb értelmében. A morfológiai és szintaktikai szinten lezajló értékváltások tehát kiterjednek a képek és motivumok szintjére is. Ez azt jelenti, hogye egy járulékos elem is nyerhet állandó értéket, s megforditva egy állandó jellegü kép is felvehet járulékos értéket. A legjellemzőbb stilisztikai alakzat erre az értékváltára a khiazmus:

Míg az első esetben a tānso 'gyik' állandó egység: a jelzős szerkezetben jelzett szó volt, a második esetben birtokos jelzővé degradálódott, azaz csak járulékos eleme lett a newe 'anyó' főnévnek. A T-C viszonyban ez ugy zajlott le, hogy a tānso 'gyik' szó a C-ből a T-ba süllyedt le.

A motivumok is beilleszthetők tehát az előbbi modellbe:

		morfon. szinten:	szintaktikai szinten:	motivikus szinten:
	T C			
12	Adv V_1		oppozíció$_1$	
	T C			
13	NP_1 + m V_1	oppozíció$_2$		motivum$_1$
	C T			
14	NP_1 + n P_p		oppozíció$_2$	
	T C			
15	NP_2 + ∅ V_2	oppozíció$_1$		motivum$_2$
	C			
16	NP_2 + m V_3		oppozíció$_2$	
	T C			
17	NP_3 + ∅ V_3			motivum$_3$
	C T			

Ez a modell a motivumok egymásrakövetkezésének módját, egy motivumlánc működését mutatja be.

Voltaképpen az egész varázsének nem más, mint a motivumok különféle láncolata. Szerkezeti okokból az itt következő motivikus elemzés csak a 12. sortól a 40. sorig terjedő szövegrészre terjed ki, az ezt megelőző és követő sorok motivikus elemzésére ez után kerül majd sor.

A 12-17. sorig terjedő szöveg elemzése már kész, most a 18. sortól kezdve vizsgálom a motivikus szinten történő változásokat.

18 "tãnso ńewe xãdakaw — "Gyik anyó, nagyanyám

19 obom ńũda tãrińin — egy gyereket adjál

C

20 ńãsadan tãrińin !" — barátomnak adjál !"

C

21 tānso ńu ńāsanaw — Gyik gyermek, barátom
T

22 χeŋkiχīna pōrjuwī? — oldalamat átfurta.

A 18. sor a megelőző 17. sorhoz a már más szempontból ismertetett khiazmussal kapcsolódik:

17 śiw tānso pōrjuwī?
C

18 tānso ńēwe χādakaw
T

Ez az értékváltás, jelzett szóból jelző, C-ből T. a folytonosságot biztositja. Ugyanigy a 19-20. sort alkotó paralelizmusban szereplő tárgy, obom ńūda és a dativus ragos főnév, ńasadan - mindkettő C - ismételt, alanyi funkcióban torténő megjelenése a 21. sorban, a T képviseletében, a motivumok sima kapcsolódását szolgálja. A 22. sorban szereplő ige visszautal a 17. sorra, s ezzel az egész motivumbokrot visszavezeti a kezdő motivumra, śiw tānso-ra. A 19-21. sorban lejátszódó értékváltás ismét nem egyértelmü, mert a T-C viszonyok sikján értékcsökkenés, szintaktikai sikon /O-ból ill. Dat-ból Subj/ értéknövekedés zajlik le egyidőben.

23 sēram χojm χōniŋawa? — Jéghátát megtaláltuk
24 sēran xojn χäewχana — jéghát oldalánál
25 χem jaχa tańewī — vérfolyó volt

E három sor a 12-15. sorok megismétlése, csupán a két NP /T/ más A 25. sorban "beugró" χem jaχa 'vér folyó' motivum a 35. sorig tart:

25 χem jaχa tańewī? — vér folyó volt.
C

26 χew jaχa χajeparŋa — Vér folyó elindult
T

27 jēntalida χajeparŋa, — áramlás elindult,
C

28 xew jaxa jēntakana — vér folyó áramlásában

29 matoraje xōricana — vágást kereső

30 ßeptarida tirconā?. — hajfonatok lebegnek.

31 xew jaxam jēnāwem? — Vér folyót elvágtam

32 pe nāni jēnāwem?, — kezemmel elvágtam,

33 xew jaxa matedā — vér folyó megszünt

34 jēntalida matedā, — áramlás megszünt,

35 xew jaxam madāwa?. — vér folyón átmentünk.

A 26-27. sort alkotó paralelizmusban a xew jaxa 'vér folyó' és a jēntalida 'áramlás' az alanyfunkcióját töltik be, és egymásnak voltaképpen szinoniméi. A 28. sorban egymásnak alá-és fölérendelve jelennek meg locativusi funkcióban, a T-C viszonyban értékcsökkenés zajlik le. Az értékcsökkenés ez esetben a szintaktikai szinten /Subj-ból Loc/ és a T-C viszonyban együtt következett be, de a folytonosság biztositása itt is megtörtént, ahogy a 19-21. sorban. A xew jaxa 'vér folyó' motivum ciklikusan változik más motivumokkal. Ez a motivumváltozás, amely együtt jár a T-k és C-k hasonló változásával, végül egy új motivumra való átcsapást eredményez.

35 xew jaxam madāwa?. — vér folyón átmentünk.

36 jeśe matam xōnajwa? — Vas sátort megtaláltunk

37 jeśe matan turiwem?, — vas sátorba beléptem.

A 36. sort az előzőhöz csak az azonos szintaktikai struktura és az ebből következően azonos morfémák, az -m AccSg rag, a -wa igei személyrag kapcsolják. A 36. sort

a 37. sorral az eddigiektől eltérően nem a V-k, hanem az azonos NP-k kapcsolják össze.

A következő motivum már minden kapcsoló elem nélkül jelentkezik:

38	śiw ńe amt̓uwīʔ ,	hét nő ült ott,
	C	
39	śiw ńiʔ maŋalŋamʔ,	hetet magamhoz öleltem,
	T	
40	śiw nanim śedawīʔ.	hét legényt pólyáltak.
	T	

Ezt a három sort, csak a sorkezdő śiw 'hét' szó tartja össze. Miközben átmegy a C-ből T-ba való lesüllyedésen, a śiw 'hét' szó szintaktikailag magasabbb státust nyer: jelzőből /38. sor/ tárgy /39. sor/ lesz, hogy ismét jelzővé süllyedjen vissza /40. sor/.

E három s az ezt megelőző két sor kapcsolódásai lazábbak voltak az eddigi megszokottnál: igazi paralelizmus, amelyeket az igék tartanak össze, nem is volt található bennük. A 38-40. sorok szerkezete inkább hasonló a dilatációhoz, mint a paralelizmuséhoz. Ennek a jelenségnek magyarázatára később A sámánizmus gondolkodásformái című fejezetben visszatérek.

Az elemzés tárgya eddig a 12. sortól a 40. sorig terjedő szövegrész volt, az ezt megelőző és ez után következő részekkel még nem foglalkoztam. E két szövegrész ugyanis inkább tartozik egymáshoz, mint az általuk közrefogott részletekhez. Kettejük viszonya szimmetrikus:

2	nūm ṕaw ńamawemʔ	égi fámat megragadtam
3	śāḿān ńāsańin	minden barátom
4	sumpuda x̌āmarŋaje	hát hajtsa meg előttem
7	śīwin ańi ńōckō	hét közül a legkisebbet
8	nuʔun tīn pōd'ercun	égi rént fel kell szerszámoznom
10	t'īrin sal'e x̌anijō	felhősziget szánja
11	x̌anijō x̌ajex̌alī	szán elindult
17	śīw tānso pōrjuwīʔ	hét gyik átfurta

Ugyanez visszafelé:

38	śiw ńe amt'uwiʔ	két nő ül ott
41	tāweda x̌ajex̌alī	azután elindult
42	t'irin sal'e x̌anijō	felhősziget szánja
44	x̌äex̌en tīwaʔ äedasun	szellemrénünket el kell engednem
45	śīwin ańi ńōcko	hét közül a legkisebbet
47	śāḿān ńāsanin	minden barátom
48	śēŋkᵃx̌ada x̌äeriŋadaʔ	táborhelyetekre menjetek
51	nūm ṕāw x̌ānuwiʔ	égi fámat elvitték

A motivumok visszatérése tükrösen szimetrikus rendben történik. A śiw ńe 'hét nő' motivuma először rejtve jelentkezik a már kétszer is emlitett khiazmusban:

śiw tānso
tānso ńewe

a khi másik szárát képviselve. Erről az értékváltásról már beszéltem.

A 10-11. és a megfelelő 41-42. sorok esetében az értékváltás a sorok megváltozott sorrendjében mutatkozik meg:

10	tīrin sa'le xanijō	41	tāweda xajexalī
11	xanijō xajexalī	42	tīrin sa'le xanijō

A 7-8. és a megfelelő 44-45. sorban a jelzők és az igék ellenkező jelentést kapnak amellett, hogy a sorok sorrendje is megváltozik:

7	śiwin ańi ńōcko	44	xäexen tīwa? äedasun
8	nu?un tīn pōd'ercun	45	śiwin ańi ńōcko

nu?un tī 'égi rén' vs. xäexen tī 'szellem rén' , pōd'ercun 'fel kell szerszámoznom' vs. äedasun 'el kell engednem' .

Ugyanigy ellenkező jelentésü igék állnak egymással szemben a 2. és 51. sorban:

2	num paw ńamawem?	51	nūm paw xānuwī?

namawem? 'megragadtam' vs, xānuwī? 'elvitték' .

A szimmetria nemcsak a keretre jellemző szerkezeti sajátosság, hanem a szövegtesten belül is jelentkezik, bár nem mindenütt olyan jellegzetesen és tisztán, mint a keretben, Érintőlegesen, már volt szó egyes szövegrészek ismétlődéséről, ezuttal számbaveszem mindegyiket.

Az 1-11. sor /a/ megismétlődik a 41-51. sorban /a'/, s a bennük foglalt motivumok értéke egymásnak poláris ellentéte. A 12-15. sor /b/ megismétlődik a 23-25. sorban /b'/, de a bennük foglalt motivumok értéke nem a két ellentétes pólust képviseli, különbsé-

gük e két pólus között helyezkedik el. A 16-17. sor /c/ egyfajta megismétlődésének lehet tekinteni a 18-22. sort /c'/ valamint a 38-4o. sort /c''/. A bennük foglalt motivumok, különösen az alapmotivum, a śiw tānso 'hét gyik' motivuma értékváltozáson ment keresztül /tānso ńewe 'gyik anyó', śiw ńe 'hét nő' stb./

A 26-27. sor /d/ megismétlődik a 31-35. sorban /d'/, a bennük foglalt motivumok egymással ellenkező jelentésben állanak:

26 xew jaxa xajeparŋa 33 xew jaxa maťedā
27 jēntalida xajeparŋa 34 jēntalida maťedā

xajeparŋa 'elindult' vs. maťedā 'megszünt'.

A 28-3o. sor /e/ egyedül áll, csakugy mint a 36-37.sor /f/.

A motivumok láncolata a következő szerkezetet adja:

1-11	a	utazás
12-15	b	ńārcon xoj 'mohaföldhát'
16-17	c	śiw tānso 'hét gyik'
18-22	c'	tānso ńewe 'gyik anyó', tanso nu 'gyik gyermek'
23-25	b'	sēra xoj 'jéghát'
26-27	d	xem jaxa 'vér folyó'
28-3o	e	matoraje xōrićana äeptarida 'levágandó hajfonatok'
31-35	d'	xew jaxa 'vér folyó'
36-37	f	jeśe mā 'vas sátor'
38-4o	c''	śiw ńe amťuwī 'hét nő ült ott'
41-43	a'	utazás

A keretet nem számitva a xem jaxa 'vér folyó' motivumlánca /25-35. sor/ mutatja a legszimmetrikusabb szerkezetet, amelynek tengelyében a 29-3o. sorban foglalt motivum a matoraje xōrićana äeptarida 'vágást kereső hajfonatok'

motivuma áll magányosan. Ugyanilyen magányosan áll a 36-37. sort kitevő jeśe máʔ 'vas sátor' motivuma is, amely viszont a keretet kitevő utazás végcélja, s mint ilyen szimmetriatengely is. Ilymódon a motivumláncok szerkezete burokformát mutat : egy kisebb szimmetrikus szerkezet köré egy nagyobb szimmetrikus szerkezet kerekedik.

Ez az ének a sämpadabc müfajának egyik szép darabja. A sämpadabc, amelyet magyarra varázséneknek lehet fordítani, lirai müfaj. Ez a kijelentés első látszatra ellentétben látszik állni az imént elemzett énekkel, amelynek tartalma éppen a sámán utazása, s az utazást időben egymás után következő események alkotják, s mi áll távolabb a lirától, mint az időben lezajló jelenségek kifejezése. Csakhogy itt nem ez a helyzet. Nem az utazás elbeszélése, hanem egymás mellé helyezett képek segitségével az utazás egyes fázisainak megjelenitése jellemezte ezt az éneket. A szimmetrikus szerkesztés pedig megteremtette az idő kikapcsolásának lehetőségét azzal, hogy a szimmetriatengely két oldalán levő igék mintegy kioltják, semlegesitik egymást, csupán a képek maradnak meg.

A sämpadabc a sámánszertartás központi része, s mint ilyen gyakorlati célokat szolgál : gyógyitást, rontást stb. Mindezt nem racionálisan, a tudomány eszközeivel,hanem irracionálisan, varázsléssal teszi.

4.2 Az epikus müfajok

4.21 Tādebco

A most következő elemzésben az alsóbb szinteket nem, csak a motivikus szintet vizsgálom. A dilatáció szerkezetének elemzésében az epikus költészet nyelvének "érthető" aspektusát legfontosabb vonásaiban ismertettem. Az epikus költészet motivikus szerkezeteinek elemzése azonban még fontos információkkal szolgálhat számunkra a münem sajátosságait illetően.

Az elemzés a 8. számu szöveg alapján történik, de annak nagy terjedelme miatt csak egy kisebb részletet vizsgálok meg itt. Azok a szabályszerüségek, amelyek e részletet jellemzik az egész tadebco-t, sőt végső soron az epikus költészetet általában.

Az elemzendő szövegrészlet a 14. sortól a 192. sorig terjed.

Lényegében két kép huzódik végig a szövegrészleten. Az egyik a tādibe tēta ńū 'a sámángazda fia', a másik a śiďe täewa ľēmbe 'két laposfarku' képe. Az előbbi az egész ének vezérképe /továbbiakban V/, az utóbbi ennek alárendeltje /továbbiakban A/. E két képhez különféle járulékos elemek tartoznak, jelöljük ezeket kisbetüvel, a V-hez tartozókat latin, az A-hoz tartozókat görög betüvel, és megjelenésük sorrendjét az abc ill. az alfabetum betüinek sorrendjében. Mivel vannak olyan járulékos elemek, amelyek között kölcsönös függés áll fenn, például az egyik a másiknak ellentéte stb., különböztessük meg ezeket + illetve - jellel. A kép és a járulékos elem együtt alkotja a motivumot, egy ilyen motivum a fenti módon szimbolizálva igy fest: Va.

Gyakran előfordul azonban, hogy az állandó elem hiányzik, ilyenkor szimbólumát zárójelbe tesszük, igy: /V/a.

Következzék a képek és a járulékos elemek taxonomikus felsorolása:

V = tādìbe tēta ńū 'a sámánfejedelem fia'
A = śidé tāewa l'ēmbe 'a két laposfarku'
a = amke muńcewamta mal'ēmāχadanta 'hallgatását befejezvén'
vagy
amke sīrmamta jōl'cēmāχadanta 'nézését befejezvén'
vagy
amke amt'ōwamta mal'ēmaχadanta 'ülését befejezvén'
b = śidé ɳōdalmamta ɳaní lādorjēda 'két ruhaujját megint összecsapta'
c = χāeɳo tū ɳār tū jēsamjēd? 'villám, nagy tüz lobbant fel'
vagy
jāćej jāloma 'a föld is megvilágosodott'
d = χanta pijān muńcilī sīrɳa 'szánja orrát szótlanul nézi'
α = tōśe jālemtada ɳadìmlixawāś 'a coboly napja felvirradván'
β+ = pujiɳāe ńāwotiˀ χūɳkal'e lēptāˀ 'hátsó lábak vágtatnak, mellsők a levegőben kapálóznak'
β- = pijekući ńāɳaní sūlmjaxaˀ 'megint az orrukra buknak'
γ = ńaχarkawa jāl'eɳopoj ɔirdìˀ 'három napig igy futnak'

A mi szövegrészünket feljegyzője és kiadója, Lehtisalo kitünő intuicióval 7 részre osztotta. A motivikus elemzés e felosztást teljes mértékben alátámasztja. Az 1. rész a 14-32. sor, a 2. a 33-38. sor, a 3. a 39-90. sor, a

4. a 91-1o6. sor, az 5. a 1o7-134. sor, a 6. a 135-156. sor, a 7. a 157-192. sor. Az utolsó részt azonban a motivikus szerkezetnek megfelelően kettéosztottam, ugyanis a 179-192. sor külön egységet alkot. Lehtisalonál tehát 7, nálam 8 rész szerepel. Az 1. és a 8. résszel egyelőre nem foglalkozom. A 2. rész, amely az előző nagyobb egységhez kapcsolódik, nem lényeges e részlet egészének szempontjából, ezért elemzését szükségtelennek tartom.

A 3. rész a 39. sortól a 9o. sorig tart. E rész meglehetősen terjengősen elbeszéli, hogyan fogja el a smánfejedelem fia a két laposfarku rént. A későbbiek során kiderül, hogy e két rén olyanféle csodálaton tulajdonságokkal biró állat, mint a magyar népmesékből ismert táltos paripa. Erre leginkább az a tulajdonságuk mutat, hogy a levegőben szállni tudnak : pujiŋäe ńäwotiʔ , xūŋkaľe lēptāʔ 'a hátsó lábak vágtatnak, a mellsők a levegőben kapálóznak'. Nyilvánvaló, hogy a táltos paripához hasonlóan e két rén is eszköze a hősnek csodás tettei végrehajtásában. Ezzel magyarázható alárendelt szerepük is. Csupán a legfontosabb motivumokat emelve ki e részből :

4o	tāďibe tēta ńū	a sámánfejedelem fia	V a
41	tūda pējdé	ruhaujjait összeütötte	
54	śiďe täewa lēmbe	két laposfarku	A β-
55	tańe wānawexeʔ	fekszik ott	
9o	xanta pijerīn sīŋa	szánja orrát bámulja	/V/d

A 4. rész a sámánfejedelem fia és a két laposfarku utjának egy szakaszát meséli el, éppugy, ahogy a következő 5.,6.,7. rész is. A legfontosabb motivumok a következők:

MTA Nyelvtudományi Intézet Könyvtára SZEGED

91	tōse jālemtada	A coboly napja	
92	ŋadʹimlīχawāś	felvirradván	A α
93	śidʹe täewa lēmbʹe	a két laposfarku	
94	jūrun sanajaχaʔ	azonnal felugrott	
95	pujiŋäe ńāwotiʔ,	a hátsó lábak vágtatnak	
96	χuŋkale lēptāʔ	a mellsők a levegőben kapálóznak	/A/ β+
97	ńāχarkawa jālʹe	három napig	
98	ŋopoj pirdʹiʔ,	igy futnak	/A/ γ
99	tʹetumtʹej jālʹe	a negyedik nap	
100	ŋadʹimlīχawāś	felvirradván	/A/ α
lol	pijekući ńā	az orrukra	
lo2	pilʹi sūlmjaχaʔ	esnek	/A/ β-
lo5	tādʹibe tētaŋū	a sámánfejedelem fia	V d
lo6	χanta pijerīn sīŋa	a szán orrát bámulja	

Az 5. rész legfontosabb motivumai:

lo7	amke mūnćewāmta	hallgatását	/V/a
lo8	malʹēmāχadanta	befejezvén	
lo9	śidʹeŋōdjamamta	két ruhaujját	/V/b
llo	ŋōbta lādorjēda	összeütötte	
lll	χäeŋo tū ŋar	villám, nagy	/V/c
ll2	tū jēsoma	tüz lobbant fel	

127	xuŋkale lēptā?	a mellső lábak a levegőben kapálónak	/A/β+
128	pujiŋše ńāwoti?	a hátsók vágtatnak	
131	ŋańi sūlmjaxa?	megint buknak	/A/β-
132	pijekući ńā	az orrukra	
133	xanta pijān	a szán orrát	/V/d
134	muńćiľi sīrŋa	szótlanul bámulja	

A 6. rész fontosabb motivumai:

135	tarém sīrmamta	nézését	/V/a
136	jōľćemāxadanta	befejezvén	
137	śiďe nōdalmamta	két ruhaujját	/V/b
138	ŋańi lādorŋaxajūda	megint összeütötte	
139	xāeŋo tū nār	villám,nagy	/V/c
14o	tū jēsamjēd	tüz lobbant fel	
141	śiďe tāewa ľēmbe	a két laposfarku	
142	xūŋkaľe lēptā?	a mellsőlábak a levegőben kapálóznak	Aβ+
143	pujiŋše ńāwotī?	a hátsók vágtatnak	
144	ŋańi ńāxar jāľe	megint három napot	
145	śiďe tāewa ľēmbe	a két laposfarku	Aγ
146	ŋopoj pirďi?	igy fut	
155	ŋańi sūlmjaxa?	megint felbuknak	/A/β-

A 7. rész fontosabb motivumai:

157	amke amtówamta	phenését	/V/a
158	malēmāxadanta	befejezvén	
159	śidé ŋōdalmamta	két ruhaujját	/V/b
160	ŋaṅi lādorjēda	megint összeütötte	
161	jāćej jāloma	a föld is világos lett	/V/c
163	xūŋkale lēptā?	a mellső lábak az égben	/A/β +
164	pujiŋše ńawoti?	a hátsók vágtatnak	
165	ńāxarkawa jā'le	három napig	/A/γ
166	ŋopoj pirdi?	igy futnak	
176	śidé tšewa lēmbé	a két laposfarku	
177	pijikući ńā	megint az orrára	A β-
178	ŋaṅi sūlmjaxa?	bukik	

Az utazás szakaszai a 4.,5., 6. és 7. rész nagyjából ugyanazt a motivumszerkezetet mutatják. A két kép és a velük alkotott motivumok együtt futnak. Mindkét motivumcsoportnak megvannak a maguk kezdő és befejező motivumai. Kezdő motivumcsoportok: Va, b, c ill. A α, β+, γ. A 4. rész kivételével a V kezdő motivumaival kezdődnek az utazást leiró részek. A befejező motivumcsoportok : Vd illetve A β-. A 3., 4., 5. rész a Vd motivummal, a 6. és 7. rész pedig az A β- motivummal fejeződik be.

Ezt ugy kell értelmeznünk, hogy az idő linearitásában az alárendelt motivumcsoport átveheti a neki fölérendelt motivumcsoport szerepét. Miután hozzászoktunk, hogy az A β-

motivumot azonnal követi a Vd motivum, amely egy rész végét jelzi, egy idő után mégpedig a pavlovi feltételes reflex kialakulta után - az Aβ - motivum is elegendő jelzés számunkra ahhoz, hogy felismerjük a rész végét. Ugyanez jellemző a két kezdő motivumcsoportra is, bár kisebb mértékben.

Ha következetesek akarunk maradni rendszerünkhöz, mindezeket a jelenségeket értelmeznünk kell a dekódolás lélektani folyamatában, a T-C viszonyban is. Világos, hogy egy motivum, pl. a Va motivum ugy értelmezhető a T-C viszonyban, hogy a V szerepel a T részben, az a pedig a C részben. Ezt minden motivumra elmondhatjuk. A sok zárójeles V-t meg A-t pedig zérus fokon álló T-nak kell felfognunk. A kisbetüs elemek, tehát a C-k dominálnak szövegünkben. E C-k azonban, éppugy mint egyes alárendelt motivumok, az idő linearitásában elfoglalják a föléjük rendelt T-ok helyét és képesek lesznek arra, hogy helyettesitsék azokat. Például egy idő után elegendő hallanunk, hogy: amke ŋamtõwamta malemãxadanta 'pihenését befejezvén' /C/, s ez a cselekvésmozzanat képzeletünkben azonnal összekapcsolódik a tãdibe tẽta nũ 'sámángazda fia' képével /T/, mivel annak előtte már sokszor hallottuk együtt e két szintagmát. A C-k dominanciája miatt azt mondjuk, hogy a tãdebco-k s távolabbról az egész epikus költészet nyelve comment-nyelv. Hát persze hogy az, hiszen a bázisstruktura, a dilatáció nyelve is az.

Térjünk most vissza az 1. és 8. rész motivikus elemzéséhez. E két rész egymásnak tükörképe. Az 1. rész az öltözködést, a 8. rész pedig a vetkőzést meséli el.

Az 1. részt teljes egészében közlöm:

	ŋū paχajomna	
15	tōnta tūńa jīlāda	A sátorrud mellől
	ťikawaχana	felemelte takaróját,azután
	χānconta ńād	párnájáról
	χōba māl'ćemta	bőr malicáját
	nōj tańćētamta	posztó kabátját
2o	nēkalŋāda,	felkapta,
	ŋāewonta ńil mōda,	fején általvetette /V/k+
	pībīda nēkalŋa,	csizmáját megragadta,
	ťēmeda śārā,	fűzőjét megkötötte,
	jeśe ŋun ťaχad	a vas sátorpózna mellől
25	ńenaj jeśe ńim	ezüst övét
	nēkalkajāda,	felkapta,
	ŋāeda ńi jurkīl	talpra ugrott,
	nīmta śārāda.	övét megkötötte.
	χurkā mincipoj	Szó nélkül
3o	pinl tarpīl ,	kilépett,
	śīŋī χanta ńi	a szent szánra /V/d
	muńći ŋāmtī	szó nélkül ráült.

Az utolsó négy sor már ismert, a Vd motivum azt jelzi, hogy a résznek vége van. Az előző motivumcsoportból a k+ a keret kezdő részét, mig a k- a keret befejező részét jelöli.

A 8. rész:

	jīńemta moda,	A gyeplőt elhajitotta,
18o	sērako pārkamta	fehér buńdáját
	jēkaχajada,	lehuzta
	śide jaŋkōraj	kétrétegü ruháját
	χanta ńil	a szánra /V/k-
	tām moda.	odavetette.

185 turmta Ösztökéjét
xanta lexen a szán oldallapjai közé
tam palnada. behajitotta.

Minden különösebb kommentár nélkül belátható, hogy ez az első rész forditottja. Ha most visszagondolunk arra, hogy a 4., 5., 6. és 7. részben megkülönböztettünk kezdő motivumcsoportokat és befejező motivumcsoportokat, akkor nincs más hátra, mint levonni a konzekvenciát : ez az epikus ének is, éppugy mint a lirai müfaju sampadabc, szimmetrikusan van felépitve. A szimmetriára való törekvés tendenciája az egész samanisztikus költészetre jellemző, és nem müfaji sajátosság. Gyökerét mélyebben kell keresnünk, mint a költészet maga : a mitológiában, a samanisztikus világképben. Erről a Sámánizmus gondolkodásformái: a megjelenités és az elbeszélés c. fejezetben bővebben fogok beszélni.

E szimmetrikus szerkesztésmódon belül azonban találunk müfajra jellemző sajátosságokat.

1/ Bizonyos motivumok egymást követésének sorrendje.

2/ A járulékos elemek egy bizonyos idő utáni tulsulyba kerülése.

3/ A motivumok között kialakuló hierarchia.

Az első két pontban felsoroltakra közvetlenül jellemző, hogy csakis az idő dimenziójában képzelhetők el. A szimmetrián belül tehát érvényesül egy, a sampadabc-nál tapasztalttal ellentétes tendencia, s ez az elemek időben való egymást követése, az elbeszélés. A tadebco-k ábrázolásmódja ezek szerint az elbeszélés.

4.22 Laynāku

A 9. számu szöveg nem tartozik szorosan a samanisztikus költészet körébe. Ami miatt mégis foglalkozunk vele részint az, hogy tulajdonképen eredetmonda, s mint ilyen távolabbról a mitológia, s igy a sámánizmus körébe is vonható. Másrészt - inkább ez érdekes most itt számunkra - egy, az epikus szerkesztésre rendkivül érdekes és jellemző mozzanatot tartalmaz, mondhatni annak extrém esetét.

A mese vezérképe a linsérme sëew?ńe 'áfonya szemü nő'. Ennek a kalandjairól van szó a mesében, hogy varr, főz stb. Megjelenik síde ɣabi 'két osztják'. Ez a szintagma az alárendeltje a linsérme sëew?ńe 'áfonya szemü nő' szintagmájának. A két osztják feleségül kéri az áfonya szemü nőt. Kérdeznek, ő válaszol. Végül a két osztják egy nyirfakéreg dobozban elviszi az áfonyaszemü nőt magával. Mindvégig megfigyelhető,hogy a képektől nem válnak el a járulékos elemek, hanem mindig együtt szerepelnek, valahogy igy : V a, V b, V c ... Aα, V d, Aβ, V e ... stb.
Utközben az áfonyaszemü nő a doboz nyilásán kiesik és egy bokor ágán fennakad. Megijed. "Az áfonya szemü nő a sirásba belekékült" - igy szól a mese utolsó előtti mondata magyar forditásban. Az utolsó pedig igy: "Attól fogvást az áfonya bogyót erről a nőről nevezték el."

Két érdekes jelenségre kell itt felfigyelnünk. Az egyik az, hogy az epikai müfajra jellemzőnek találtuk azt, hogy a járulékos elemek, a C-k kiszoritják az állandó elemeket, a T-ket. Márpedig ez itt nem történt

meg.
A másik jelenség az, amit viszont nem szoktunk meg, hogy egy vezérlő szintagma, esetünkben a linsérmé säewʔné , az 'áfonya szemü nő' szintagmája részeire essen szét. Pedig itt ez történt. Ennek magyarázata az, hogy az epikai szerkezetekben a nyelvben müködő erők közül a kibontó, szétfeszitő erők győzedelmeskednek. Hiszen ezek az erők hozták létre a dilatációt is. Itt most az a szokatlan, hogy egy olyan szintagmát feszitenek széjjel, amelynek tagjai nemcsak grammatikailag, hanem szemantikailag is igen erősen kötődnek egymáshoz. A szintagma két szélén álló szót nemcsak a jelzős szerkezetben elfoglalt helyük, hanem a közbeiktatott harmadik elem is egymáshoz köti. Ugyanis az áfonyának is, a nőnek is van szeme. Az eddig mindig együtt szereplő, s mindig T-ként megjelenő szintagma két részre bomlik :

"ta pirkad linsérmé ŋodékom ne hubeʔla."
T C

Az egyik a linsérmé ŋodéko a T-ba, a másik a ne a C-be kerül. Az összekötő kapocs a säew eltünik.

5. A SÁMÁNIZMUS GONDOLKODÁSFORMÁI:

A megjelenités és az elbeszélés

Eddigi törekvésem az volt, hogy a nyenyec sámánizmus költészetét izekre szedjem, a nyelv legalsó szintjétől egészen a müfaji sajátosságokig. A müfaji sajátosságok leirásával már elhagytam a nyelvészet illetékességi körét, hogy poetikai kérdésekkel foglalkozzam. Ahhoz azonban, hogy az általam elkülönitett részek értelmet kapva ismét egésszé álljanak össze, még tovább kell lépnem a mitológia tudományának körébe.

A delfii jósda kapujára a görögök ezt irták: ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ vagyis "Ismerd meg önmagadat". Ez a cél vezérelt engem is a sámánizmus költészetének és gondolkodásformáinak vizsgálatában. Első látásra érthetetlen, kusza szövegek, a mindennapi tapasztalatnak ellentmondó "csodás" történetek olvasásakor felmerült bennem a kérdés, hogy vajon ezeknek az ősi kulturáknak az emberei tényleg olyan tudatlanok voltak-e , s megforditva a kérdést, mi a XX. század gyermekei joggal hisszük-e magunkat az emberi történelem legmagasabb csucsainak ? Igaz ugyan, hogy a Holdat és még távolabbi égitesteket ostromolnak ürhajósaink és okos automatáink, de mit tudunk magunkról, ha az ősi kulturák alkotásai, a mi alkotásaink előtt érthetetlenül állunk.

Az ősi és a modern kultura közötti szakadék mégsem áthidalhatatlan, hiszen mindkettő emberi alkotás.Az emberi psziché törvényei mindkettőre érvényesek. Ez

a felismerés vezette a pszichológus Jungot és a klasszikus-filológus Kerényi Károlyt, amikor közös könyvükben [10.] az ókori görög mitoszok képzeteit a modern mélylélektan törvényszerűségeivel magyarázták. Az ő nyomukban járva próbálom magam is a sámánizmus világát, ezt az elsüllyedőben levő mitikus világot a mai ember számára érthetővé tenni.

Kerényi Károly C.G. Junggal irott közös könyvében a görög mitológia néhány alakjával foglalkozik. Ilyen alak például a Kóré, a Lány alakja, amely sokféleképpen és sok néven jelenik meg a mitoszokban, de bármennyire is különböznek ezek az alakok egymástól, mindnek közös, más alakoktól elkülönülő, jellegzetes magja van. A Kóré alakja tehát"többarculatu" istenalak, hogy Déméternek, hol Persefonénak, hol Hecaténak nevezik. Bár teljes kifejlettségükben ezek az alakok látszólag teljesen elütők egymástól, mindegyikük ugyanarra az ősképre vezethető vissza. A kifejlett, klasszikus istenképekről szólva Kerényi Károly a következőket mondja el egy tanulmányában: "Olyan képletekhez hasonlithatnók őket leginkább, amelyek iszonyu világerők egyensulyát fejezik ki élesen és világosan. Képletekhez, amelyek a világot minden egyes nézletében mintegy határhelyzetben ragadják meg s ugy mutatják be, mintha az egyensuly legkisebb eltolódása a mindenség összeomlását okozná." [11.] E képek őstörténetének kibontásakor: "Az egyensuly, amelyről az imént beszéltünk, ugy szólván a szemünk előtt bomlik fel. A biztos körvonalak élessége elmosódik. Nézzük Artemist klasszikus formájában: a fiatal állatok töretlenségében éppen ugy ott van ő, mint a szülés borzalmában. Az istennő klasszikus alakjában ez a töretlenség és ez a borzalom határon van, egyensuly-

ban. Minél mélyebbre értünk ezzel szemben az istennő őstörténetében, annál jobban érezzük a körvonalak elmosódását, amelyek számunkra Artemist jelentik. A határhelyzet kiszélesedik határterületté anyaság és leányság, éltetési és gyilkolási kedv, termékenység és alvilágiság között. Minél inkább tudatában vagyunk annak, hogy az isteni alakok istenisége csak az idea felvilágolásában, csak közvetlen szellemi kinyilatkoztatásban ismerhető meg, annál inkább érezzük itt a nehézséget. Hogyan ismerjünk el ideaszerű istenalakokat, mikor a görög vallás elérhető őstörténetében olyan sok van, ami kevéssé ideaszerű ?

Paradoxia ez, látszólagos ellentmondás, de nem lehetetlenség: felvilágolása valaminek, ami ideának sötét, vak érzésnek mégis ideaszerű, ami kinyilatkoztatás és mégis bimbószerűen zárt. Ilyen bimbók a legősvilágibb mitológiai ideák." 12.

C.G. Jung, aki hosszu ideig folytatott pszichiátriai tevékenységet, igy összegzi tapasztalatait: "Da ich seit Jahrzehnten die Produkte des Unbewussten im wetesten Sinne, nämlich die Träume, Phantasien, Visionen und Wahnideen beobachte und untersuche, so konnte ich nicht umhin, gewisse Regelmässigkeiten, das heisst Typen, zu erkennen. Es gibt Typen von Situationen und solche von Figuren, die sich öfter und sinnentsprechend wiederholen. Ich gebrauche deshalb auch den Begriff des Motives , um diese Wiederholungen zu bezeichnen. So gibt es nicht nur typische Träume, sondern auch typische Motive in Träumen. Diese können , wie gesagt, Situationen oder Figuren sein. Unter den letzteren gibt es menschliche Gestalten, die sich einer Reihe von Typen unterordnen lassen: die haupsächlichsten sind - nach meinem Vor-

schlag - der Schatten, der Alte, das Kind /inkl. der Heldenjunge/, die Mutter /"Urmutter" und "Erdmutter"/ als übergeordnete Persönlichkeit /"dämonisch", weil übergeordnet/ und ihr entsprechendes Gegenteil, das Mädchen, so dann die Anima beim Manne und der Animus bei der Frau."13.

A két különböző terület tudósainak vallomása,bármilyen távolesőnek is látszik e két tudomány, lényegében ugyanarról a jelenségről szól : mitologémáról egyfelől, arche-tipusról másfelől.

Mielőtt a mitológia és a pszichológia összefüggéseit taglalnám, hadd szóljak néhány szót Jung pszichológiájáról. Jung az emberi psziché szerkezetét a következőképpen képzeli el:

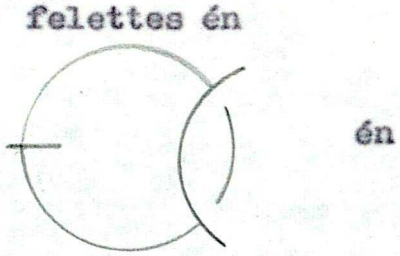

Az én megközelitőleg a rációnak, az önmagára ismert öntudatnak felel meg. A kollektiv öntudatlant ugy kell elképzelnünk, mint az egész emberiség közös, ősi élménytárát. A pszichének ez a rétege együttal energiaforrásként is funkcionál. A felettes én, amely, mint az ábrán is látható, összefüggésben van az energiát szolgáltató kollektiv öntudatlannal és a vezérlést végzi.

Valaha a psziché e három rétege között mindennapos volt

a kapcsolat, e részek még nem differenciálódtak eléggé ahhoz, hogy éles határvonalat lehessen huzni közöttük. Azt a korszakot, az emberiség őskorát, amikor e három pszichés szféra között a kommunikáció még zavartalan volt, Kerényi a "mitoszteremtés korszakának" nevezi. A történelem és a törzsfejlődés kölcsönös egymásra - hatásában az idők folyamán a psziché e három rétege egyre inkább elvált egymástól. A három szféra együttmüködését az én, a ráció uralma váltotta fel. A másik két szféra azonban nem szünt meg müködni, csupán a mindennapi aktiv tevékenységből az almokba, viziókba vonult vissza. A pszichének szüksége volt arra, hogy az esetleges és szeszélyes álmokon tul a szétvált szférák között megteremtse a kapcsolatot, higzen, mint mondtam a kollektiv öntudatlan szolgáltatja a müködéshez szükséges energiát. E kapcsolat megteremtésének a formája a ritus volt. A ritus, amelyben felszinre juthattak mindazok a homályos, csak félig artikulált, mégis nagy haátsu, erőteljes képek és történetek, amelyek az emberiség alapélményeit, arche-élményeit alkották.

A ritus teremtette meg tehát ujból a kapcsolatot a psziché egyes részei, a ráció és a kollektiv öntudatlan illetőleg a felettes én között. E kapcsolat megteremtése voltaképpen minden vallási gyakorlat célja. Elegendő itt a latin religió közismert etimológiájára utalnunk, amely tudvalevőleg "kapcsolatot", "összekapcsolódást" jelent.

Hadd idézzem fel megint a psziché sematikus ábráját, s próbáljam meg ebben elhelyezni a nyelvet is, mivel a nyelv a psziché müködésének megnyilvánulása. Köztudott, hogy az ember számára a nyelv csak lehe-

tőség: a beszéd képességét örököljük csupán, a beszédet magát tanulnunk kell. A tanulás döntően racionális tevékenység. Az aktuális beszédet nyilván a ráció, az én szférájához kell rendelnünk, mig a beszéd lehetőségét, a potenciális beszédkészséget a kollektiv öntudatlan szférájában célszerü elhelyeznünk:

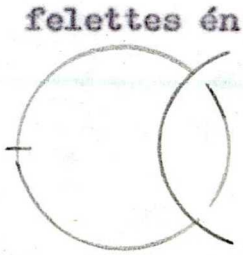

Ha ezt a felosztást elfogadjuk, akkor csak egy lépés annak belátása, hogy a kollektiv öntudatlanból származó ősélmények képei, az arche-tipusok és az emberi nyelv között szakadék tátong.

Finomitsuk tovább a sémát. Tudjuk, hogy a nyelv mükődését két folyamat, a szelekció és a kombináció biztositja. E két folyamat két területen, az asszociativ és a szintagmatikus viszonyok területén játszódik le. Nyilvánvaló, hogy az asszociativ szféra közelebb esik a kollektiv öntudatlanhoz, mint a szintagmatikus viszonyok szférája. Amennyiben tehát archetipikus képek jutnak a ráció szférájába, nyelvi szinten ezek először az asszszociativ szférában jelennek meg.

A sampadabc nyelvéről azt mondtuk, hogy topic-nyelv. A topic pedig nem más, mint lélektani alany. A lélek-

tani alanyok kategóriája mögött viszont képek, motivumok, mégpedig archetipikus képek és motivumok huzódnak meg. Itt van a magyarázata annak a jelenségnek is, amelyet egyizben már magyaráztunk, nevezetesen annak a ténynek, hogy miért neveztük a sorok első elemeit kitevő képeket topicnak. Akkor az volt a magyarázat, hogy a dekódolás lélektani folyamatának törvényszerüsége, hogy mindig az első elemet ragadja meg, és ahhoz viszonyitja a többit. Ezzel azonban még nem magyaráztuk meg a topic terminusban meglevő "már ismert" jelentést. Vajon honnan ismertek már ezek a képek ? A kollektiv öntudatlanból, az emberiség ősi élményeinek kimeríthetetlen tárházából.

A teljesség igénye nélkül, csak jelzésképpen felsorolok itt néhány, a szövegeink között is meglevő sámánénekekből származó archetipikus képet:

tānso 'gyik', amely az 5. számu szövegben fordul elő. Ez a sampadabc egy olyan varázslat része, amelyet a sámán a szülés sikerének érdekében hajt végre. Márpedig a gyik - Jung szerint - az Anya archetipikus szimboluma is: "Des öftern gleitet die Kore und ebenso die Mutterfigur überhaupt ins Tierreich ab, dessen beliebteste Vertreterin die Katze ist oder die Schlange oder der Bär, oder ein sonstiges schwarzes Unterweltmonstrum wie das Krokodil oder S a l a m a n d e r /ritkitás tőlem/ und saurierartige Wesen."[14].

tādíbe tēta hū 'a sámánfejedelem fia' a 8. számu szöveg, a tadebco vezérmotivuma. A gyerek-hős archetipusa.

jirike 'öregapó' a 6. számu szövegben fordul elő. A Bölcs Öregember archetipusa.

xāni nū 'madárfióka' szintén a 6. számu szövegben fordul elő. A madár tipikus anima-képzet férfiaknál, és ebben a sampadabcban épp egy férfisámán szerepel, akinek e madárfiókák a segitői utazásában. Az anima a férfiaknál, az animus a nőknél az én szférájának ellenpontja, valahol a kollektiv öntudatlan és a felettes én határán helyezkedik el. Mondottuk, hogy a felettes énnek, melynek része az animus ill. az anima is, vezérlő, irányitó szerepe van. Ezt a 6. számu sampadabc alátámasztja közvetlenül azzal, hogy a kismadarak a sámán segitői és vezetői a megjárandó uton.

A sampadabc müfaji sajátosságának, csakis a müfajra jellemzőnek találtuk a megjelenitést, mint ábrázolási módot. Nyelvileg ezt szolgálta a paralelizmus, amely képes volt arra, hogy akár egy egész éneken keresztül végig megtartsa a párhuzamos elemek önállóságát s ugyanakkor egymás-mellé-rendeltségét. A megjelenitett képek, miután az időt kifejező igék semlegesitették egymást, egyfajta fiktiv térben jelennek meg, és e tér szerkezete analóg a sámán által bejárt uttal. A 6. számu szövegben, mely szintén a sampadabc müfajt reprezentálja találkozunk a megjelenitésnek egy, a primitiv gondolkodásra rendkivül jellemző módjával.

A sámán őseinek szellemét hivja segitségül feladatának teljesitéséhez. A szellemek megérkezését ugy érzékelteti, hogy megnevezi őket:

tíbićiń	tíbiće törzsbéli
ŋāmtalōda	üldögélő /öregember/
taxawānta	azután
täewjed.	megérkezett.
...	
jabtík xäeśe	jabtík-szellem
jiŕikōḿi	öregapám
täewonta.	megérkezni hallatszott.
...	
jādńini	jādńe törzsbéli
ŋamtalōda	üldögélő
jiŕikōḿi	öregapám
täewonta.	megérkezni hallatszott
...	...

Az egész rész nem áll másból, mint egyetlen, sokszor megismételt mintából, amel ben csak a nevek változnak. Ez a technika ismerős: ez a pralelizmus.

A nevek szerepéről E. Cassirer, a nyelv és a mitosz világának nagy ismerője ezt mondja: " ... auch das Ich des Menschen, auch sein Selbst und seine Persönlichkeit ist für das Mytische Denken unlöslich mit seinem Namen verwoben. Der Name ist hier niemals blosses Symbol , sondern er gehört zu den unmittelbaren B e s i t z dessen, der ihn trägt; zu einem Besitz, der sorgfältig behütet und über dessen ausschliesslichen Gebrauch eifersüchtig gewacht wird."[15]. Brinton nyomán megjegyzi : "Von den Eskimo wird berichtet, dass für sie der Mensch aus drei Teilen: aus seinem Leib, seiner Seele und seinem Namen besteht ..."[16].

Ha a primitiv gondolkodásban a névnak ilyen megkülönböztetett státusa van, akkor semmi kétség afelől, hogy a fent idézett sampadabc előadásakor a sámán a szellemek néven szólitásával valóban megidézi, megjeleniti e szellemeket. A mintában szereplő igealak, az auditivus is megerősiteni látszik e feltevést.

Ismeretes, hogy a sampadabcok előadásában van egy olyan fázis, /ld. a 6. sz. szöveget/ amikor a sámán transzba esik és szótlanul, szinte hullaként fekszik a földön. Egy idő, után felébred és ugyanazokat a fokozatokat járja meg visszafelé, mint amelyeken e transz-állapotba jutott. Utjának fázisait sikerült megjelenitenie, de az ut végcéljában álló, legfelsőbb transzcendens lény, az isten megjelenitése nem következik be, a sámán transzba esik. E transz-állapotnak, melyet a nyelv-nélküliség vagy inkább a nyelv-alattiság jellemez, nagy jelentősége van. A grammatikából és a stilisztikából ismert a zérus jel fogalma. E transz-állapotnak is ilyen zérus jel értéke van a sámánszertartásban. Azt jelenti,hogy a sámán olyan pszichés rétegekbe jutott, amelyek nyelvileg már nem fejezhetők ki, más szóval: átugrotta azt a szakadékot, amely a rácio szférájét, melyhez a nyelv is tartozik, a kollektiv öntudatlan szférájától elválasztja. A sámán a varázslás elkezdésekor erre készül, leszállni olyan mélységekbe, amelyek tul vannak a nyelv hatókörén. Egy sor olyan sampadabcot ismerünk, amelyet "jelentés nélküli" jē-ē-ēj vagy xō-ō-ō kiáltások tarkitanak. Ezekről illetve az ezeket előadó sámánokról irja Hajdu Péter: "... az indulatszavak, refrének alkalmazása a sámán gyakorlottságától, diszponáltságától, tudásától függhet. A sámánének szövege rögtönzött, s könnyen meglehet, hogy egyes dallam-

soroknak indulatszavakkal való kitöltésére azért van szükség, hogy az énekesnek ideje legyen a következő szövegrészlet megalkotására felkészülni, hogy gondolatait a refrén éneklésének tartama alatt rendezze. Ezt a gyanumat megerősiti Steinitznek az a megjegyzése, melyet az általa közzétett három osztják medveénekhez füz.Steinitz a szinjai osztják nyelvjárásból egy,a serkáliból két medveéneket közöl.A két hosszabb,több,mint 2oo soros serkáli medveénekben csupán az utolsóelőtti sor áll felkiáltó indulatszavakból: kas jum kemijəɣ kaja juw jiɣ /Ovd.I., 32o/ ill.kaj jum kem kaj juw jiɣ /no.331/.A rövidebb, 2o sorból álló szinjai medveénekben azonban elszórtan háromszor ismétlődik az egy-egy sort kitevő kajuji kajuji kajuji! felkiáltás/no.17o-1/.Ehhez pedig Steinitz a következő magyarázstot füzi: "kajuji typischer Ruf,der in der Einleitung und besonders am Schluss,oft auch zwischendurch - bei s c h l e c h t e n S ä n g e r n /az én kiemelésem!/sogar sehr oft zwischendurch - in der Bärenliedern erscheint /Ovd.II.,195-6/."[17].

Steinitz és Hajdu megállapitásai e jelenség pszichikai hátterére nézve is fontos tanulságot tartalmazhak.Azt,hogy ezek a jelentésnélküli,artikulálatlan hangcsoportok a sámánnak azt a szándékát vetitik előre,hogy egy nyelv-alatti pszichés szférába fog majd betörni.Nyilvánvaló,hogy a jó sámánnak ez könnyen megy,a rossznak nehezebben.

Amikor a sámán elér végcéljához,elhallgat.Nem egyedülálló jelenség ez a ritusok világában.Hasonló szertartást rekonstruál Kerényi Károly is az eleusisi

csodáról szóló tanulmányában. Déméter, lánya Persephone és Hecate, e három istennő - ahogy Kerényi Károly mondja - egyazon mitologéma, a csak több szóval körülírható, de lényégében egyetlen ősélmény : a termékenység, az elmulás és az ujjászületés három aspektusa. Az eleusisi szentélyben, amely Déméternek volt szentelve, évenként titokzatos szertartást tartottak, menetét és lényegét csak a beavatottak ismerhették. Kerényi arra a következtetésre jut Hyppolitus egyházatya Refutatio omnium haeresium cimü müvének tanuvallomása alapján, hogy a szertartás csucsa egy buzakalász felmutatása volt - tökéletes csendben. "In der Zusammenhang spricht dafür, dass der liturgische Act des Vorzeigens 'in aller Stille' geschah , denn gleich danach berichtet Hippolytos von der lauten Stimme des Hierophanten, des mit der Verkündigung der göttlichen Geburt die mystische Stille der wortlosen Offenbarung desselben Geheimnisses brach."18.

A buzakalász e három istennő egységének, azaz az élet, a halál és a termékenység egységének a szimboluma volt. Valóban - felvetődik a kérdés - mi ebben a csodálatos ? Igy felel erre Kerényi : "Das Wunder will, immer und überall, von sich reden lassen. Das Mysterium will verschwiegen werden. Ist nicht vielleicht das Geheimnis jedes wahren und grossen Mysteriums, dass es einfach ist ? Liebt es nicht eben deshalb das Geheimnis? Ausgerufen wäre es Wort, geschwiegen: Sein. Und in dem Sinne auch ein Wunder, in dem das Sein mit allen seinen Paradoxien wunderbar ist."19.

A Kerényi által rekonstruált eleusisi misztérium fényében vizsgáljuk meg ismét az 5. számu sampadabcot. A szövegből egyértelmüen kiderül, hogy a sámán egy vajudó asszony mellett énekelhette. Bár ebben az énekben az afáziás állapotnak csak a kezdeti fázis ával találkozunk / a c''-vel jelölt rész /, jó okunk van feltételezni azt, hogy e transz-állapot mindig bekövetkezett szinte, és együtt járt a sámán elhallgatásával. Mielőtt a sámán elérné a nyelv-alatti transz-állapotot, késével megvágja magát. Ezt a fázist widūta-nak nevezik. A vér, amely a születésnél és a halálnál egyaránt jelen van, szintén ősi jelkép : a születés és a halál, a kezdet és a vég egybeesésének a szimbóluma. Amikor a sámán szótlanul a földön fekszik, a testéből folyó vér ugyanolyan revelációként hat a jelenlévőkre, mint az eleusisi misztériumokban a teljes csendben felmutatott kalász : az Élet örökkévalóságát és mulandóságát tapasztalják meg egyetlen pillanat alatt. A kalász felmutatása, a vér kifolyatása szimbólikus értékü tevékenység. A nyelv is az. Cassierrel szólva a nyelv és a felmutatás, mely nem más, mint ritus "szimbolikus formák". A sámán elhallgatása és vérkifolyatása az egyik "szimbolikus formából" a másikba, a nyelvből a ritusba való átváltás.

Nem beszéltem még a sámánizmus költészetének másik két müfajáról, a tādébco-ról és a laxnāku-ról. Mindkét müfaj epikus jellegü. Jellegzetes ábrázolásmódjuk az elbeszélés, bázisstrukturájuk a dilatáció. Ezekben az alkotásokban mindazt megtaláljuk, amelyet a sampadabcokban hiányoltunk. Hiába törekedett a sámán arra, hogy a transzcendens erők legnagyobbikát, az istent nyelvileg megjelenitse, az utolsó pillanatban összeesett, elhallgatott. Bár a vér megjelenése rendkivül koncentrált

formában fejezte ki az élet lényegét és óriási hatást tett a jelenlevőkre, a nyelvi megjelenités elmaradt. A tādebcokban és laxnākukban az isten, a földöntuli világ részletesen elmeséltetik. Azok az archetipikus képek, amelyek a sampadabcokban egymás mellé voltak rendelve, itt - a racionális világ rendje szerint - hierarchikusan elrendezve jelennek meg. Ez az ábrázolási mód nem képes mindazt az anyagot, amely a sāmpadabcokban titokzatos és misztikus fényben ragyogott, megeleveniteni : sem az isten, sem a tulvilág nem különbözik a földi emberektől, a földi világtól. Amazt ennek a mintájára képzelik el. A tādebcok és a laxnākuk szemlélete is racionálisabb, mint a sāmpadabcoké, nyelvét pedig a kollektiv öntudatlan szférájától távolabbra eső viszonyok, a szintagmatikus viszonyok jellemzik.

A samanisztikus költészetben megtalálható két ábrázolási mód, távolabbról a két gondolkodási forma, a megjelenités és az elbeszélés komplementer kategóriák. E két gondolkodásforma együtt teszi a sámánizmus világképét.

	Sāmpadabc	Tādebco és laxnāku
Megjelenités	+	-
Elbeszélés	-	+

A modell ismét felidézi azt, amit az egyes müfajok kapcsán a szimmetriáról mondottunk: a szimmetria nem müfaji sajátosság, hanem a sámánizmus világképének alapvető szemléleti elve. A megjelenités és az elbeszélés, a lirai és az epikus müfajok a forditott szimmetria viszonyában vannak egymással.

Ez a fajta szimmetria az ősi világszimbolumok, mint az ókori kinai filozófia Taj'-ci ábrája, legfontosabb szerkezeti elve.

A kör ekét harmonikus, egymásbafonódó része a világ két aspektusát jelképezi. A fehér rész, a Jang a fényt, a világosságot, a férfi aspektust jelenti. A fekete rész, a Jin az árnyékot, a nedvességet, a termékenységet, a női aspektust jelképezi. Ahol a világosság a legnagyobb egy fekete pont van, ahol a sötétség uralkodik a leginkább, egy fehér pont világit.[20]

Ugyanigy függenek össze a sámánisztikus költészet müfajai, következésképpen a sámánizmus gondolkodásformái is. A lirai sámpadapcok, amelyek erőteljesek, dinamikusak, hasonlók a férfi aspektust képviselő fehér részhez. Amikor a legerősebben törekednek a nyelvi megjelenitésre, bekövetkezik az afázia, a nyelvalattiság fázisa, ez a fekete pontnak felel meg.

Az epikus müfajok, a tádébcok és a lamákuk, melyekből hiányzik az erő, az élesség és ezért inkább a fekete részhez hasonlóak, a maguk "asszonyi" módján kifecsegik mindazt, aminek kimondására a másik müfaj, a másik gondolkodásmód nem volt képes, ez pedig az ábrán szerep-

lő fehér pontnak felel meg.

Természetesen ez csak hasonlat. Egy pillanatra sem jutott eszembe, hogy az ősi kinai világszimbolum és a nyenyec sámánizmus között valamilyen direkt kapcsolatot feltételezzek. Egyszerüen csak arról van szó, hogy ez a szimbolum olyan tömören és frappánsan mutatja meg a "mitoszteremtés korszakának" világképét, gondolkodásmódját és igy természetesen a sámánizmusét is, amely mindenfajta bőbeszédü elemzésnél többet mond.

6. A SZÖVEGEK ÉS FORDITÁSAIK

Az 1-4.sz.és a 9.sz.szöveget Hajdu Chrestomathia Samoiedica-jából vettem át változtatás nélkül.Ott az 1-4.sz.szövegek az 5-8.számot,a 9.sz.szöveg ugyanazt a számot viselték.Az 5.számu szöveg Castrén gyüjtéséből való,amelyet Lehtisalo adott ki a MSFOu LXXXIII.kötetében 19.számmal.A 6-8.és 10.sz.szöveg Lehtisalo gyüjtéséből való,a MSFOu XC.kötetében jelentek meg a 6.számu szöveg 83.,a 7.számu szöveg 97., a 8.számu szöveg 54. és a 10.számu szöveg 9.számmal.

A 8.számu szöveg müfaji megjelölése Lehtisalo gyüjteményében a sampadabc volt.Az ének vitathatatlanul epikus volta miatt azonban itt a tadebco megjelölést használtam.Ebben a döntésemben megerősit maga Lehtisalo is,aki gyüjteményében ezt az éneket az epikus müfajok között közli.Igaz ugyan,hogy ebben a gyüjteményben/MSFOu XC.kötet/ nem használja a tadebco müfaj-nevet,de másutt /a MSFOu LXXXIII.kötetének előszavában a XIII.lapon/ utal arra,hogy az epikus sámánéneknek ez a neve:"...ein erzählendes Lied mit Schamanenmotiv (tadieibtso)."

A forditásnál elsősorban az eredetihez való hüséget tekintettem fontosnak,éppen ezért sokszor talán magyartalan a forditásom.

Profán dalok

1.

xinopc

śaniŋej ŋäewojnando ŋej
mańakow jiľowewow ŋej
mańiŋej xasowawej ŋej
pinaŋej tarpowijej ŋej
pidaŋej tárem maŋu ŋej
ńewaŋej sawa ńewoj ŋej
meńeŋejnawej ńawoj ŋej
śitaŋej xadaŋkumej ej
tarćiŋej namdajaxośej ŋej
wadľiŋej namdajxośej ŋej
piŋej śurbejjuwej ŋej
xuŕiŋejdľiʔnej pomnow ŋej
liŋkunej
xuŕiŋejdľiʔnej pomnow ŋej
liŋkeŋem ńidem xonej ŋej
ťideŋej śurbejjuwej ŋej
jaxaŋej warej ńidej ŋej
pirćeŋej warej ńidej ŋej
jeśeŋej aʔuneśe - ŋäej
jiteŋej xulkodamej ŋej

2.

lexe ńaxar xabt

lexe ńarēji kabtēji
ńawa xanōwaŋaćēji
ńawakojējijuwēj
mańijeńēji ŋańēji
waʔawkońēji ńiŋej
jarć xubukōwadāmźēji
ńar kubukōwadamźēji
awo pirējakaŋōwa
ńińekaweje tōŋōw
pida tarówa maŋōw
ŋamkereja xādakeŋow
jurka jurekējexadēji
ťiki wadēji puŋōw
waʔawkońēji ńidēj
ťi sanōwajuwēj
páduweje mēŋamēji
jituweje xōŋamēj
jede pírōwaŋamēji
śaj pírōwaŋamēj
ťi daremi jilewćēji
ńawakoŋōw punōw

3.

śidé ńińekaw
mańōw jiľōwewōw ŋäe-äe-äe-äej
towējndawōw jaŋkōw ŋäe...
xäewējndawōw jaŋkōw ŋäe...
śa/nīj äebtoŋōdēj ŋäe...
mańōw múśōwewow ŋäe...
śidōw ńińókawej ŋäe...
śidōw lamadōwdetōw ŋäe...
hadenej tirkanow ŋäe...
tabōwkańej līmēj ŋäe...
līmēj jurējwemēj ŋäe...
ŋarkōw hińōkawej ŋäe...
pidōw taŕōw maŋōw ŋäe...
śidōw darōbatow ŋäe...
śidām demedōwŋkuńēj ŋäe...
ńaxār darōbatōwa äe...
ńaxār demedōwŋkuńēj ŋäe...

4.

xanśerow jaxa
mańow jiĺowewow ŋej
towakowndawow jaŋow ŋej
xewekowndawow jaŋow ŋej
śanijej ebtowŋodej ŋej
mańikow xasowawej ŋej
pīdakow tańow maŋow ŋej
ńeŋej tatikowej ŋej
śitekow xadowŋkumej ŋej
ťikijej wādéj pūnow ŋej
piŋäej sanowjuwej ŋej
mańekow xasowawej ŋej
pumnaŋej tarpiwijej ŋej
xanow pojoʔ manow ŋej
śimíjej tewowdaŋow ŋej
ťīkowxawowxanow ŋej
janejsidéjjaŋej ŋej
wańōwalibťowŋawej ŋej

5.

sãmpadabc

tāwida ńamawemʔ
nūm ṕāw ńamawemʔ.
śāḿān ńasańin
śumpuda x̌āmarŋajeʔ!
äeda ńim partamwadoʔ,
tāweda lōrwadoʔ.
"śīwin ańi ńōckō
nūwun tīn pōd'ercun,
tīn jińen mebcun!"
t'irin sāl'e x̌anijō
x̌anijō x̌ajex̌alī.
tāweda x̌ōniŋawaʔ
ńārcon x̌ojm x̌ōniŋawaʔ,
ńārcon x̌ojn t'aŋana
lōrca śeda tańewī,
lōrcam śedam pōrjuwīʔ
śīw tānso pōrjuwīʔ.
"tānso ńewe x̌adakaw
obom ńūda tāriń́in
ńasadan tāriń́in!"
tānso ńu ńasanaw
x̌eŋkix̌ina pōrjuwī.
sēram x̌ojm x̌ōniŋawaʔ,
sēran x̌ojn x̌äewx̌ana
x̌em jax̌a tańewī,
x̌ew jax̌a x̌ajeparŋa
jēntalida x̌ajeparŋa,
x̌ew jax̌a jēntakana
matoraje x̌ōrićana
äeptarida tirconāʔ.

x̌ew jax̌am jēnāwemʔ
ṕe ńāńi jēnawemʔ,
x̌ew jax̌a mat'edā
jēntalida mat'edā,
x̌ew jax̌am madāwaʔ.
jeśe ḿatam x̌ōnajwaʔ,
jeśe ḿatan t'uriwemʔ,
śīw ńe amt'uwīʔ,
śiw ńiʔ maŋalŋam ,
śīw nanim śedawīʔ.
tāweda x̌ajex̌alī
t'irin sal'e x̌anijō,
ḿakana täewinaʔ.
"x̌äex̌en tīwaʔ äedasun,
śiwin ańi ńōckō!
śeŋkax̌ana parumamʔ;
śāḿān ńāsańin
śeŋkax̌ada x̌äeriŋadaʔ!
śīwx̌ad x̌ājurŋaje
õlerida x̌ājurŋaje!"
nūm ṕāw x̌anuwīʔ.
sawam śeŋkam ńimśi x̌oʔ,
tun jeran sāpcodamʔ.

6.

sāmpadabc

a

sēnenāni
xunanāni
sōmtawani
mālenkana
xētami
ŋäebnani
wīwrudu?
tōwanontu?.
side sīw
wīdutana
simsi pāntu?
jāmbarin
tāntu?
ŋamtidawanōntu?.
ŋanimbōj
xäexercēni
nūwuŋani
nāsirmīni
nūwum pūd
nēddrma!
jōse xōra
mīrkanāni
tēri tōni
wijnaltāmbiw.
side sīw
ŋäedonsimi
nūdu? sewolmī?,
mans tarem
xānaŋadu?:
"nena sać
milinan.
amke jānt jēd
dīdxaljen?"
xarni minami
jāmām tāblā;
siw tāraptēwa?.
mań tarem mādm?:
"pōdudami
taxarŋada?!"
mań tarem
xānaŋaw:
"nena pōn
natinadm,
siŋkarōre
jaŋkōŋas,
ŋadebeni
māntami?."
sīw jāle
ŋarŋōlīni
sīw māni
saŋkōmtami?.
amke xōnumāmi
sanawāni
ŋawu cer
jantaxa? pūdamjed
sīw māni
saŋkōmtami?.
kōw xā !pōn
wīni xōnuwēdm?,
xäewo sērni

tańeŋāś.
śidé śiw sēra ńew,
ḿērtonta
tōŕiŋadaʔ!
mań-pon sanajewʔ,
jēśe x̄ōra
ḿīrkañāńi
pińe tarŋaw.
jēśe ŋawē
śex̄erēḿi
māl'x̄anta täewjewʔ,
tānidōńi
nūliŋaw,
jēśe ḿirḿi
x̄ājiŋaw.
t'irʔ sāl'e ńējērw,
jēśe ḿirḿi
tańe x̄āji.
ḿinl'ej ḿīrkañāńi
pińeŕīńi
tārŋaw,
jēśe śimsi
māleŕīn
tantaʔ ŋāmtajewʔ,
wirńeŕīḿi
x̄āmiʔ,
t'ix̄a amkē
wāwx̄ańi
śurūdēś
ŋāmtijewʔ.

ŋin-pāḿi
x̄inukād,
tax̄ab'ad
pāriŋawaʔ
ńūrcemtējmʔ.
śidé śīw
nuʔuŋkāśe
wīwruduʔ
tōwanōntuʔ,
ŋamt'uśeḿi
ḿadn śīnt
tantuʔ x̄amawōntuʔ.
mań-pōn taŕem
ŋäeku x̄ānaŋaw:
"pōd'udaḿi
tax̄arŋadaʔ!"
t'ix̄a amke
ńāsarḿińi
manće taŕem
x̄ānawōntuʔ:
"pōd'udar
nēkalkarʔ!"
tax̄ab'ańi
nīkamjewʔ.

b

ŋāńimbōj
pējējēńi
śidé śiw
sēra ńēḿi
taxawāntuʔ
täewjedʔ,
śidé śiw
wīdukād
taxawantuʔ
täewjedʔ,
śidé śiw
sēdarkōda
taxawantuʔ
täewjedʔ.
t́ikīŋ kara
tarć́e ŋäeś
ŋārkarīduʔ
wādaʔ mālʔ
xōŕe ŋkuńiʔ.
jāwmāl
jiŕikōḿi
tāj sēr
xābć́ējenta
ŋawe ńińe
sawoŕīda
ḿīd́imta,
taxawanta
täewonta.
mikuléj
jiŕikōḿi

wīwŕōda
xāmawonta
ŋāmt́uśeḿi
ḿādn śīnt.
xusuŋkād
ńējērw,
xäexe jūńi
parkaśīḿi
taxawanta
täewonta.
t́ib́ićīńi
ŋāmtaĺōda
taxawānta
täewonta.
jā sāĺe
xādakoḿi
täewonta.
ńārcu sāĺe
xadakōḿi
taxawanta
täewonta.
ŋā jērw
jiŕikōḿi
taxawanta
täewonta.
ńārm ŋa
jīŕikōḿi
täewonta.
jāḿińe
xādakōḿi

täewonta.
jilebembäerte
jirikōmi
täewonta.
warku nebe
xādakomi
täewonta.
tī-xānu
jirikōmi
täewonta.
sēr jāni
ŋāmtloda
täewonta.
kāsimnāj
xādakōmi
täewonta.
jabtik xäese
jirikōmi
täewonta.
śiw xārw
ŋāmtloda
jirikōmi
täewonta.
marelawa
nējērw
täewonta.
toxocini
ŋamtalōda
jirikōmi
täewonta.
mokodāsī
jirikōmi
täewonta.
māntu xäexe
jirikōmi
täewonta.
likasemi
jirikōmi
täewonta.
jādniñi
ŋamtalōda
jirikōmi
täewonta.
piricīñi
ŋamtalōda
jirikōmi
täewonta.
śūdarte
śūdabcenta
tēdarōri?,
jirikōmi
täewonta.
śide śiw
śēsawemi
taxawantu?
täewōntu?.
tikimboj
tarce ŋäes
tahempōntu?
xājuŋaje?.

c

jēśe piŕi
mirkanāńi
tōririń
nāsabarŋa?.
jīd jērw
jiŕikōńi
mānće taŕem
xanaŋada:
"jēbta?,
ŋaxa täewen."
mań-pōn
manće taŕem
xanaŋaw:
"ŋudurmiń
manesaŕé
pāriŋadm?."
jīd jērw
ŋäedonśīmi
wawdańi
xāmikurŋa,
jīd māńi
sāŋkomtadańi
jutlarŋa?.
ŋarŋōjūńi
śabkedā?.
śīw jāl'e
ŋäesonkana
ŋäewalemi
xarmabtej?,
sanawāńi
ŋawo śēr
jīd māńi
jantaxa?
pūdamjed?.
mań-pōn
taŕem mādm?:
"jīd jērw
ŋäedonśimi ,
ŋāritōt
mēŕi?īn!"
taŕće wād'i
xarexana
pinempōńi
mixiŋaw.
jēśe jū
ŋäeŕiwī,
ŋā jērw
jiŕikōmi
ŋäedana
maćeltā;
ŋäedabcenta
śiŕiwana
tamńe ŋäeku
mixiŋāw,
jēśe jūn
tābkart niw?.
manće taŕem
xanawōnta:
"wen palkam
ŋäedarāwi mu?."
tājnańi
xunanāńi
jeśe mirmi
xajiŋaw.
tab sal'e

mādutāmi
taxawanta
täewonta.
ŋin-pāmi
jaliba
paxawāś.
māl tuku
täewjed?,
jīd ńāŋi
ńasarmiń?,
jā ńaŋi
ńasarmiń
māl tuku
täewjed?
nūwuńaŋi
ńasarmiń
māl tuku
täewjed?.
mińej
jiríkōmi
jēśe tōta
wīwŕori.
jiríw wäesi
janawana!
ńūda śēj
ńōn xari?!
jēśe śīmsi
mālerín
taxawanta
ŋamtedej?.
pōdudami
taxarŋada?!
mance tarem
xānaŋadu?:
"pōdudar
nēkalkar?!"

d

taxabād
widūtas
pārinkuwa?.
side siw
wīdūtana
jāj? ŋamsi
pārīlē?.
tiki nīni
manijēs
ŋamsadēni
jākaxama.
tēta siw
niwadani
xāni nūn
xāmikūda?!
xäewxäeni
xāni nū,
sawowana
jāroxar?!
amke ser
xadkeneb
nēribini
wādi meni
nōn jur
xusumpoj!
ŋin-pāmta
namŋada.
xāni numta
nōdek kari?!
taxabad
pārījen.
lētarkōda
nō-jērw,
xunanānt
xäeb?nant?
ŋāritut
mēricun!
tuku meta
amkē sōni
ŋāri ŋäeku
lakampoj
ŋäewodäej?.

e

amkē xara
ŋäebnanta
pūnampoj
xētajīw.
jēdal'inś
p'ārīŋaw.
amke t'ukū
jēdamāḿi
jōl'ćemāxadaṅi
t'ixa amkē
wāwxaṅi
tanta ŋāmtijewʔ.
ńēŕi
xusumpōḿi
xētaŋaw.
ńērnāṅi
xunanāṅi
xāṅi ńūṅi
ŋawo jērńe
ŋob wensu säewm
xētamŋadm .
amke tarće
ŋäeśtida?
paderaʔ
māntakēdaʔ:
jārḿenakī.
tarće ńeńeća
pōrćiŋkoda
ŋäeśetīʔ.
amke jēntuʔ
xāńer ŋäeśtabtuʔ?
xuna mal'eŋkana
sexa jāl'an
xāmi want
mal'eŋkana

taṅe ŋäeku
manajīr.
t'edampoj
taṅe xājoxarʔ!
xajembōḿi
wālakada.

f

taxabād
xajēdamnu?.
śēnenāńi
xunānāńi
xedamāńi
malenkana
ŋob xusū
tām tōna.
xāńi nūn
jārelīda !
ŋawnanta
xunananta
jiŕinata
malenki
ŋoworman

xarwā
wen wilab;
ŋob śidem
ŋamī
wiŕiŋa?,
mālmpomta
xetaŋaw.
xūj śer
pāwntāra
ŋäebnanta?,
tād taxa
nīw xētaŋku?.

g

ŋaŕimpoj
xajēdama.
śidó śiw
ŋäedonśiŕi
manće tarem
xanawontu?.
tarće wādi
xaraxana
amkē ŋäekum
manepatu?,
maŕ-pōn
jārejew?,
nābi xāmi
xiŋkemlām?.
manće tarem

tebkadawanontu:
"ŋäewo ŕi
xajān."
maŕ-pōn
tarem mādm?:
"tamna taxa
tābekōda
xaŕi nūda?!
maŕerin
ŋardaŕi
wiŕiŋa?."
tarće śerū
xaraxana
jiŕiw wäesi
nābi jonta

tēkabte,
manće tarem
lilibtej?:
"ŋahimpōni
xajēnima."
manće tarem
mamanontu?:
"sēr jāni
ŋamtlōda,
pinta śō
xäebexama."
jāwmal
jirikōmi
ŋäebtējenta
ŋawe ni
ŋāmtawī?,
saworīda
midimtā,
tāj sēr
xabtējeda
tōbarida
mārabti
mūwum pud
nedarmē mumne.
tiki ŋantu
xäexewās
mālmpoj
xamikuŋa
wānoŋkantu?,
hikūćidu?
sarmidē?.
śide śiw
sēra nēmi
hikūćidu?
sarmidē?,
sabićidu?
sērā?,
mukćidu?
śēwolŋāma,
wirnérīdu?
xäebenōnta.
śidé śiw
jīśedarka
ŋäedonśini
xōnémaxadantu
tūn sanajed?,
panećīdun
sērā?,
pimećīdun
sēlā?,
piwaćīdu?
päewrē?,
tāŋenōdu?
paŋkalŋa?,
hircijēdu?
śārā?,
hīkućīdu?
sarmidē?,
wīwrodu?
xäebinōnta.
tiki mītu?
ŋawe pūmna
tuku māl
sanajed?,
wīwrodu?
xäebinōnta;
śūdarte
jirikōmi
śūdabcanta
tēdarōri

xäebinónta.
tarće wādi
xaraxana
wanoŋkana
xōrjena?,
pinta śō
xäebexama.
wanoŋkańi
wānīwa ńu?,
ŋarŋojōńi
śabkedā?.
śiw māńi
sāŋkomtamí
jutelā?,
jān soj
ŋäedonśiní
amkē ńā
ŋobtont
xōnajeńi?.
tarće wādi
xaraxana
xāńi ńūn
wānaŋkūna?.
wanaŋkata
xōrjeda?!
xājmpomi
wālakada,
tukū mēta
ŋin-pāmi
jērwmpoda
xaje.
tukū mēta
xäebedarka
sōmí
matedā.
mālmpoda
wālakada.

8.

tādebco

tādibe tēta mī
śiw-xaw jāle
jāleda xajuwī,
jēśe tūmumta
tāraxalawī.
tādibem puxū
nōj tōjećanta
nixiptāmpida,
mā:"jēwanś,jurkad?!"
mā:"tādibe tētant
pili wālakada,
ŋājenta xānada
xadaś,wewaw ?"

ŋu paxajōmna
tōnta tūna jīlāda,
tikawaxana
xānconta nād
xōba mālećemta
nōj tanćetamta
nēkalŋada,
ŋäewonta ni? moda,
pībida nēkalŋa,
tēmeda śārā,
jēśe ŋūn taxad
ńēnaj jēśe ńim
nēkalkajada,
ŋäeda ńi jurki?,
ńimta śārāda.
xurka munćipoj
pin? tarpī?,

śiŋī xanta ńī
muńći ŋāntī?.
ńebeda puxūće
pin? tarpī?,
ńōni käewūwna
ŋäewōda tarpī?,
xirkī munćipoj
purdari sūrxalj?.

tikanta
tādibe tēta mī
tūda pējde,
xanam pūńad
tinśenta nēkalŋa,
ŋudanta xarān?
tinśenta mēda,
ŋoka tī nājū
taxabe jādalj?,
tī poj? mana
jāle jāmban?
tarem jāda.
tī? wāren?
xaće poxo,
tī warxana
śidé täewa lēmbe
tane wānawexe?;
tālńaŋi xäewxana
manijebnanta
ńaxar jur tī?.
śidé jur tī?
ŋäe lēkaptā,

tī masíʔ ńimńe,
jur tī ńimńe
mujníʔlaptāda,
síde täewa lēmbem
ńirdamna tí
jiroptāda,
ńaxar tūjeptajʔ,
síde täewa lēmbe
wäes sākādāʔ,
tārśi janaŕi näewīʔ,
śēr wurkalāwī
tīńśe jāna ŋujamjeʔ,
jūr-mān tī
lād matńeʔ.
jīŕi laxnā:
tādíbe tētaŕi
ŋājenta wejāda
jōlćēnāraxādm .
māda ńāju
wālkajajda,
síde täewa lēmbem
wālkajajda.
ńākanta täewīʔ,
síde täewa lēmbem
pōdernaxajūda,
sombokowna
malíʔj,ŋaŕi
xanta ńi ŋantīʔ,
ŋopoj jāláw
xānta pijerín sīrŋa.

tōse jālemtada
ŋadímlīxiwaś,
síde täewa lēmbe
jūrun sanajaxaʔ,
pujiŋde ńāwotīʔ,
xuŋkalé lēptāʔ,
ńaxarkawa jāle
ŋopoj píŕdiʔ,
tetumtéj jāle
hadimlíxiwaś
pijekući ńā
pilí sūljaxaʔ.
śānta kūnat
tańe jūśidāŋaxaʔ,
tadíbe tēta ńī
xanta pijerín sīrŋa.

amkē mūnćewānta
malémaxadanta
síde nōdalmānta
ŋobta lādorjēda:
xäen o tū ńār
tū jēsoma
ŋodalmāxadanta.
lādawanta śēr
síde täewa lēmbe
ŋaŕi sanajaxaʔ.
ŋädalawa śēr
pūńān sīrŋa:
tādíbe tētamt
śabuxuʔ jō mēduʔ.

xartā ŋäesoŋkanta
ŋob wanīptej?:
tādibe tētar
jam xäewxalmi.
tikī jaxād
ŋaŋi naxar jāle
xuŋkale lēptā?,
pujiŋäe ŋāwotī?.
side täewa lēmbe
tetumtej jāle
ŋaŋi sūlmjaxa?
pijekući ŋā?.
xanta pijēn
muńcilī sīŋa.

tarem sīrmanta
jōlcemāxadanta
side ŋōdalmanta
ŋaŋi lādorŋaxajūda:
xäeŋo tū ŋar
tū jēsamjēd .
side täewa lēmbe
xuŋkale lēptā?,
pujiŋäe ŋāwotī?.
ŋaŋi ŋaxar jāle
side täewa lēmbe
ŋopoj pirdi?
mū ŋāju.
jēse tancenta
jāle jīmeraxa
sal tańewī,

jēse sal?ja.
jēse sal?ju
siwda tūntada.
amke pirxana
ŋaŋi sūlmjaxa?
sala?käewan .

amkē ŋamtowanta
malēmaxadanta
side ŋōdalmanta
ŋaŋi lādorjēda:
jāćej jāloma.
tikawaxana
xuŋkale lēptā?,
pujiŋäe ŋawotī?.
ŋaxarkawa jāle
ŋpoj pirdi?.
jāle siwna
pili pakaljaxa?,
jāda tarće ŋäewī,
jālerka ŋäewī.
ŋädalawa pēle
xajebtēdāda,
sal tańewi
tīri pādalaxa.
xanta tān tābi?,
side täewa lēmbe
pijikući ŋā
ŋaŋi sūlmjaxa?.
jīnemta moda,
sērako pārkanta

jēkāxajāda,
śidé jaŋōraj
xanta ńī?
tā? moda.
tʻurmta
xanta lʻexèn
tā? pālŋāda,
xana wäeńād
jēśe jādabcenta
nēkalkajada,
jēśe jadabcenta
numkī? tōlxa.

tʻiki jāxad
ŋārka jālʻe ŋil
jālkajaj?.
ńāxarkawa jālʻe
taŕem jādā.
nērnta ńāna
ŋō tʻir ŋäewī,
ŋo tʻir ńiŋe
ńāxar ŋārka mā?,
ńaka täewī?,
śiwn śūrxalma
śurxaljīda.
ńō jaŋkuwī,
taj?jaŋäe
jēśe mokōdāŋ
puda śimsèn laptʻej?,
śimsi jāmban
tar? xalcuŋäe

xalcaleptāda,
tūn śejŕīn
jēśe śī?ŋäe pakalʻji?.

wawn sawo jèrńe
śā jāmba?ja ŋāntī.
tātū? pūdamjēd?.
puda taŕem mā:
"xābewa? tō?"
ńabe xäewxana
ńada xäewxana
jūr māntō.
jur māntō?ja
padu? taŕem mā?:
"manemīwa? jaŋku."
mā?:"pudar
säewod sawoći?."
mā:"wari ńaki
jiŕira? xōra?,
tʻukon tōje!"
ńaxar ŋārka māntō
jiŕimtʻū? xōće xaje.
wesoko ŋāmtʻuwī?
tū? xäewxana.
"jēwanśadakuna?,
amke tōda?"
ńaxar māntōr
pudu? taŕem mā?:
"śita xāŋāś
xäeŋo jōntōŕe."
pēntèrta medu?,

ńāb'ida p'ēl'eda
jāwna ńuxuli.
p'īn tarparāʔ mād
ŋańi ńaxar māntō
ŋańi täewīdʔ,
ŋōḍe māŋkaxantuʔ
täewrāduʔ.
ḿata māntōr
puduʔ tar'em māʔ:
"jir'inaʔ p'ēńt'er
ńēna saŋkōwōmi."
ḿat t'ulēduʔ,
tumtūʔ p'ātāduʔ,
ńarawa p'ēńt'erta
jirīn̮ tōlxa
p'ēńt'erta p'ēnajʔ.
wesōkō māwa:
"p'ēńt'ērma taraʔ,
manēl'ixircuw!"
p'ēńt'erta
pūlī ńī mēda,
ŋōba ŋäedalawa
xajebtēdāda:
"tād'ib'e tēta ńū
ńūr täewīʔ."
jūr māntōʔja
p'ējī p'ēnt'ore'ʔ.
śā jāmbaʔja
manće xānāda:
"śiḍe jaŋkōśeńuʔ,
t'eda t'i ŋamt'ōda
tūn̮ śejxana."
tād māwa:
"jēwanś, jurkadʔ,
t'ukōna ŋāmtadʔ!"
jur māntoʔja
p'ējī p'ēńt'ore'ʔ,
māʔ:"ńēnaśe xōda."

tād'ib'e tēta ńū
ŋārka mōroŋäe
waw ńiʔ ŋāmtīʔ.
śā jāmbaʔja
manće xānāda:
"tād'ib'e tēta ńū,
taxab'e wōʔmēn."
ŋāmt'oda wesōkō
p'ēńt'erta tāmb'ida,
mā:"pudar xarta
mēkarkart!"
nixir'in̮ tāmb'ida.
wesōkō māwa:
"p'eńt'erḿi
t'i ńi mēraʔ!"
śā jāmbaʔja
manće xānada:
"p'ird'irkańeʔ!"
mā:"xujjuńājūmna
xuńćer ŋäewāmta
manēsōkarcuw!"
mā sā jāmbaʔja:

"xādamí manēt!"
pijīnta síxīd
jēsé ńamorćenta
noxoptāda,
ŋerm xādaŋäe
paŋkaĺeptāda,
síwxaw jāĺe
ŋopoj pírda
sēr tāńćerada.
tādíbe tēta ńū
jēse tūmū ńiŕe
manĺelaptūmpida,
xujjuńāxartad
tar će ńí mancarā?,
ŋopoj pírda.
síw ŋäesoŋkana
xājerta ŋadíme,
xuŕi jīpikako.
tādíbe tēta ńū
namne tēkoŋäe
ŋäeda ńi jurkī?.
sā jāmba? ja
manće xānada:
"jur māntō? ja,
pēńĺerta xāwrāra?,
pūlī ńi mēdā?!"
jur māntō? ja
śom ŋäedarā?,
pudu? tarem mā?:
"jiŕíkonta ńum?
maŕe? jexewana?
jexerājewa?."
ŋoba ŋäedalawa
xājebtedāw,
jiŕíkoŕi ńum
amkē ŋäeŋkōpta?"
síw lādāw:
"xäeŋo jōrtarkāda."
jur māntō? ja mā?:
"nēnaśe xoda."
"jiŕíke ,mādama,
wādadamí mes?,
nēnaśe ŋäepta?"
mā:"nēnaśe xor."
mā:"wārī mākī
jiŕínta ŋaní
jiŕínta ńumće
xoxorkart!
ńumće amke ŋäesa?"
ŋob äedalawa
xājebtēdaw:
"jiŕíní ŋäewi ńū?
xäeŋo ŋāmtaĺōda."
jur māntō? ja
pēje pēńĺere?:
"ńuwa? tí xoda,
nēnaśe xoda."
"ńaxaromtaj mākī
ŋaní jiŕínta ńum
xoxorkart!"

ŋaṅi lādāw:
"nuwu? xäeŋomtana
ŋäewontaraxāsi."
tikawaxana
jur māntō?ja
ŋäedu? ni sanajid?:
"tādibe tēta nū
texé mālxanta
tuku xojda!"
taxabe māmonta:
"jur māntō?ja,
tīda? tānāda?!"
tī xaṅē tāna?.
jur māntō?ja
padu? taṙem mā?:
"pin jurkad?!
jōlcer täewi?."
mā?:"tebta
jāmtaŋkūna?."
siw xūrudam
pōdermi?,
pijelō? jādu?
mōruta tūrxa?.
jēse jādabcemi
noxoptaw.
sā jāmba?ja
māṅce xānada:
"nisār jīlej?."
mā:"taxabada xāṅ
tikī jaxād!"

mūdaṅi nērṅe
maṅ jāljew?.
ṅaxar jāle
jādadamś.
ŋopoj jāle
wes jādadm?.
sidé täewa lēmbe
xawo xādepixi?.
sēraku pārkaṅi
nīṅin tūjelaw,
jṅemi ṅanaw,
jāle purdaṙi?
sūrxaljein
jēse jīṅawna,
jur pijelōda
xäetu? majirŋa?.
mūwun tancemna
tasi jārin?
taṙem täewiṙi?.
nexarkawa jāle
jāle mūsēṅi?,
nāxarumtaj jāṙena
täewīṅi?.
tādibe tētar
sīŋi xan niṙe
ŋantuwī.
tādibe tētar
manće xānada:
"numbow täewī?."
mūdam ŋädādam?,

tādíbānta puxū
ŋaṅi ḿējekōnta
xanam ŋäedebí.
tādíbe tētar
sawkomta jēkā,
maṅ jēnaŋōd
sērakō pārkaḿi
ŋaṅi jēkaw.
ḿējemta t́uĺēda
jōnterkada ṅumʔ,
śināju
wawm ĺēxeptā,
lāj ṅime ŋaṅi
pādawi nojm
ĺexepta.
wesōkō t́ūwi,
tādíbe tētār,
panīda jēkā,
ṕībída jēkā,
tōjotā ŋāmtīʔ.
jōnterkāda ṅu
tojm ŋidawi,
jēśe śīśejēda
tōdana tūrxaʔ.
tādíbe tētant
śīw ŋaćekēda,
ŋäeptōduʔ
maraj ŋumlaxaʔ,
ṅēd́uʔ śiw ṅēd́uʔ.

tādíbe tētār
śiḿi śēwolŋa,
mā:"nixir wōʔmi."
mā:"śiw pō jāmban
ŋā jērw ṅāʔ
pōdaŕiṅiṅś,
jā jōrxa
ṕid́ēriwaś,
nūwuʔ xäeŋkana
ṕid́ēriwaś,
jā jorarixi
ṕid́ēriwaś.
ŋōrmāxanānaʔ
xara wīṅe taṅēʔ."
mā:"śiw nūwun xāmćeʔ,
tād ṅērṅā
wādam ṅīdm xoŋkuʔ."

wālakada.jāderomāḿi t́ī.

laxnāku

9.

linśerḿe säewʔ ńē

linśerḿō| säewan ńē
ńe jilēj+wijēj
śaʔnijēj| ŋäebutō
linśerḿō| säewan ńē
wa̋kondō| ńińō
t́enlidō| jesarŋō
awo pirēj+kanō
mokodandō| siŋäej
ŋamke dalēj+wedō
linśerḿō| säewan ńē
t́u warcōj+tejēj
mokodandō| siŋäej
taŕaw talēj+ŋadō
tikaxawō+xanō
lin̋śerḿō| säewan ńē
pin toŋō+d́imēj
taŕaxawkō-jiŋäej
jan lasēw+tejēj
taraxawkō+jemdō
linśerḿō| säewan ńē
jaxarēj| ńidawēj
jaxamaxäej+ŋamdō
xakćidō| xobućidō
taraptō+jidawēj
namśarkot́ō+jidō
pinaʔ xuruptō+jidawēj
śaʔnijēj| ŋäebutō
jalijēj| xuŋkonō
śidé xabl̄ēj| tejijēj
ḿat toŋēj-xanō
manśaxanō+ŋadēj:
linśerḿō| säewan ńē
jēdamēj| ṕiŕēj.

/folytatásként az alapszöveg következik/

linśerḿe säewʔ ńē jedm ṕiŕe.ŋoka ŋormamtoʔ maĺe joĺćema-
xadandoʔ śiḋe xaḃi manś xanaḋiʔ :ńedańiʔ śit mexeńimow!
linśerḿe säewʔ ńe manś xanada:ŋamke ḿuńe śiḿi xanaŋkuḋiʔ?
śiḋe xaḃi mā:saŋkoṫarḿiʔ ḿuńe śit xanaŋkuńiʔ.linśerḿe
säewʔ ńē manś xānada:saŋkoṫaroṫiʔ ḿuńe taremḋʔ ńidam,xabt-
jumdadm. - śiḋe xaḃi manś xanaḋiʔ:ṕikćińi ḿuńe śit
xanaxańiʔ. - xada malxana śim saradaŋkuḋiʔ. - ṕiḃińi
ḿuńe śit xanaŋkuńiʔ. - śiḿi tantaḋiʔ. - täe xorʔ ḿuńe śit
xanaxańi :linśerḿe śäewʔ ńem täe xoroko ḿuʔ pakalʔ ńiḋim.
śandʔ xunat jadabatoʔ ŋodʔ,ŋawoʔ ṕirkana linśerḿe säewʔ
ńē xorokoće śiwńe janʔwercabtejʔ.ṕa maĺikaxad ta xadalejʔ.
śiḋe xabi ḿakanḋiʔ täewa linśerḿe šäewʔ ńē ńemḋiʔ ńiḋiʔ xoʔ.
- linśerḿe säewʔ ńē jartaxanda xurkan tanśerjʔ.tā pirkad
linśerḿe ŋoḋekom ńe ńubeʔla.tā mālda.

10.

laxnāku

wesōkoxo? puxūcaxa?,ŋōb xāsawa mūdi? tańā.tī jilibadū? ŋańi śiw jōnar?.tarem jilē?,xānéśeti mūdí.ŋob tańe xūna xāńewanć jādermi.mākanta täewi? ŋańi ńiśānta mā: "ŋāćē,tiki amkē śer ŋäeŋku?ŋob xāsawam? xōdm?,sēr parkada siren tōlxa.pada tarem mā:"tukū jaxād mākant xań?,täewmaxadant śiw xan xāda? mūńaju?.tiki śiw xānam? ńibat? xada? nēncelm ńin met?." tad ńiśeda mā:"tikaw sawa sēr ŋäe ńiw?,xart ńanant śībi ŋäeŋku ńiw?."tād śiw xānam xāda?,xānontamadantū? makantu? xaje?. täewmāxadantu? ńiśeda mā:"pixi xäexeŋkana muj padar pēntel matan tuli?!mēmant jōlśeŋäe xaje."tād pentem? mat tulēda.tād śiw ŋäedalawa xäeŋkadatada.śībimtej ŋäedalawānānta mokōda śiwńe wurnēńida xaje.ńebeda ńiśēda jarć xajexa?.pada ŋańi mūn ńāri pējej?.mū ńi täewī?.sēnaj xasawānta tikāna xōda.mā:"pentel xājōje tukona!"mā: "pūmnańi tū?!"tād tarem jādāńi?.ŋob tańe xuna mań ŋäemi tapxalj ,taśi mōnaŋkodān mūm pūdaxad ńāmi śimi ńamā. ńaxar num xājēńi?,ńaxar mōnaŋkodān ńāmi ńaxar śimi ńamā. tād śibimtej sōlotaj mū ńi täewxawa mā:"num? ńiśān sōlotaj mata tikana ŋäewi." tād mań matan tudm.num? ńiśaw sōlotaj tōl ńiŋe ŋāntūwi.tād num? ńiśaw mā:"tala? tukōn ŋāntad !"tād ŋamtiw.num? ńiśan jōd? sīrīda jaŋku, ŋārxanta tūŋäe lējompi.tād num? ńiśaw mā:"sēŋe? śiw xānam xādānaś,teda tikit jējada xānaŋkūn.mań śit tiki jēmńe xāŋādams:taśī jā numŋäe śit sērtawān? xarwādm?, tād ńerńā? jawmāl xäexem? ńubitān,jilewa jāmban jāw mālxana tikāna ŋāntōdān." tād num? ńiśanta panim? xānā,tikī jaxād tusawaj śiw jāle xāmōta.śībimtej jālānānta tā xāmī?,tikana ŋāntī?.tād pada pūnanta mūn ńād tūsawaj jūna xami ,jawmāl xäewan? tā mūlj?. tād jawmāl tiki jūnamta teda tamna meŋada.tā wālakada. tā jilēlj?.

A szövegek magyar fordítása

1.

Ének

Egyszer
mi éltünk.
A férjem kiszaladt,
így szólt:
asszonyom, jó asszonyom,
kitartó társam,
téged megőllek.
Ezeket hallván,
szavakat hallván
kiszaladtam.
A teherszánok között
menedéket kerestem,
a teherszánok között
menedéket nem leltem.
Aztán felugrottam,
a folyópartról,
a magas partról
vasréceként
a vízbe ugrottam.

2.

Lexe három rénökre
lexe három rénökrével
nővérem elindult,
az én nővérkém.
Én pedig
ágyamra
sirni ledőltem,
háromszor ledőltem.
Bizonyos idő mulva
a fivérem bejött,
igy szólt:
amitörtént,megtörtént,
kelj fel!
E szavak után
ágyamról lám felugrottam
lám felugrottam,
fát vágtam,
vizet hoztam,
üstöt forraltam,
vizet forraltam.
Igy éltünk
nővérem elmente után.

3.

Két bátyám
Éltünk
senki se jött hozzánk,
senki sem ment el tőlünk.
Egyszer
vándoroltunk.
Két bátyám,
a két Lamdo gazda.
A sátorhelyen
dohányszelencémet,
szelencémet elvesztettem.
A nagyobbik bátyám
így szólt:
ha kettő kell,
kettőt veszünk,
ha három kell,
hármat veszünk.

4.

Yanserow Jaxa

Éltünk.
Senki se jött hozzánk,
senki se ment el tőlünk.
Egyszer
a férjem
igy szólt:
fiatalabbik feleségem,
téged megöllek.
E szavak után
kiszaladtam.
A férjem
utánam szaladt,
a szánok között
engem majdnem utolért.
Ezután
messzire
elrutottam.

5.

Varázsének

Azután megragadtam
égi fámat megragadtam.
Minden barátom
hátát hajlitsa meg előttem!
Talpra ugrottak,
azután ölbe vettek.
"Hétből a legkisebbet
az égi rént fel kell szerszámoznom,
a rén gyeplőjét megkell fognom!"
Felhősziget szánja
a szán elindult.
Azután megtaláltuk
mohaföldhátat megtaláltuk,
a mohaföldhát tövénél
pázsitdomb volt,
a pázsitdombot átfurta
hét gyik átfurta.
"Gyik anyó,nagyanyám,
egy gyereket adjál!
A barátomnak adjál!"
A gyik gyermek,barátom,
oldalamat átfurta.
A jéghátat megtaláltuk,
a jéghát oldalánál
vér folyó volt,
a vér folyó elindult
az áramlás elindult,
a vér folyó áramlásában
vágást kereső
hajfonatok lebegnek.

A vér folyót elvágtam
puszta kézzel elvágtam,
a vér folyó megszünt
az áramlás megszünt,
a vér folyón átmentünk.
A vas sátort megtaláltuk,
a vas sátorba beléptem,
hét nő ült ott,
mind a hetet magamhoz öleltem,
hét legényt pólyáltak.
Azután elindult
a felhősziget szánja.
A sátorhoz érkeztünk.
"Szellem rénünket el kell engednem,
a hét közül a legkisebbet!
Táborhelyemre indulok;
barátaim
a táborhelyetekre menjetek!
A hétből hagyjál meg
csak egyet hagyjál meg!"
Égi fémat elvitték.
Jó táborhelyet nem találván
a tüz közepén tagjaimra széthullok.

6.

Varázsének

Régen
valamikor
sámánnáválásom
idején
álmom
amikor volt
zugásuk
megjönni hallatszott.
kétszer hét
widutána/szellem/
a simsi-oszlop
végére
oda
leülni hallatszott.
Megint
menjünk csak
égfelőli
tündérkéim
az ég felé
vezető uton!
Vas rénbika
alakomban
szárnyaimat
zugatom.
Kétszer hét
szeretőm
gyerekét átölelte,
igy kezdenek
szólni:
"Tényleg nagyon
sietsz.
Melyik földre
igyekszel?"
Futásomat
nem tudtam megállitani;
hetet dobbantottam.
Igy szóltam:
"Levegőt
adjatok!"
Igy
szóltam:
"Bizony sokat
vártam,
hang
nem jött tőletek,
ezért
magam jelentem meg."
Hét napos
horkolásom
az én hét
sulyos kövem.
Egy kis alvás után
amikor
felugrottam
szétszóródott
az én hét
sulyos kövem.
Ohó!Sokáig
biz nem aludtam,
nekem
mennem kellett.
Kétszer hét özvegy nőm,
gyorsan
gyertek!
Én magam felugrottam,
vas rénbika
alakomban
előre ugrottam.
Egy vasból való
ut van ott,

a végéhez érkeztem,
nyomomat
megszüntettem,
vas alakomat
elhagytam.
Felhősziget tündére,
vas alakom
ott maradt.
Minlej alakomban
előre
jutottam,
a vas simsi
végébe
leültem,
karmaim kaparása
leereszkedett,
az egyik
fekvőhelyemre
kerengve
leültem.
Ij-fám
énekese,
azután
elkezdtük
a gyönyörüséget.
Kétzser hét
égi legény
zugása
megérkezni hallatszott,
ahogy a sátorban
ülök,
oda megérkezni hallatszanak.
Én erre
igy szóltam:
"Levegőt
adjatok!"
Valamelyik
égi tündérkém
ezt mondani
hallatszik:
"Levegődet
fogd meg!"
Azután
lepihentem.

Megint
szállni kezdtünk.
Kétszer hét
özvegy nőm
azután
megérkezett,
kétszer hét
widukad/vágószellem/
azután
megérkezett,
kétszer hét
sedirkoda/varrószellem/
azután
megérkezett.
Mivel ilyen
rossz dolgok vannak
a legnagyobbat
csak a szó végén
találjuk majd meg.
Az Ob felsőfolyásától való
öregapám
a fehérhomloku
rénökrein
/ül/,
sapkája
jól áll a fején,
azután
megérkezni hallatszott.
Mikulej
öregapám
zugása
leszállni hallatszott.
a sátor végében,
ahol ülök.
xusunkad/felelő/
tündér,
a szellemgátról való
meztelenkém
azután
megérkezni hallatszott.
tibidini törzsből való
üldögélő
azután
megérkezni hallatszott.
jat sale-ről való
öreganyám
megérkezni hallatszott.
Mohaföldhátról való
öreganyám
azután
megérkezni hallatszott.
Haláltündér
öregapám
azután
megérkezni hallatszott.
Himlőhalál
öregapám
megérkezni hallatszott.
Földanya
öreganyám
megérkezni hallatszott.
Az életetadó,
öregapám
megérkezni hallatszott.
Medveanyó
nagyanyám
megérkezni hallatszott.
Farkas
nagyapám
megérkezni hallatszott.

Jégföldről való
üldögélő
megérkezni hallatszott.
Kazimi
öreganyám
megérkezni hallatszott.
jabtik-szellem
öregapám
megérkezni hallatszott.
Hét vörösfenyő melléről való
üldögélő
öregapám
megérkezni hallatszott.
Párzóhely
tündére
megérkezni hallatszott.
toyoće törzsbéli
üldögélő
öregapám
megérkezni hallatszott.
Füstnyilásbéli
öregapám
megérkezni hallatszott.
Manto-szellem
öregapám
megérkezni hallatszott.
likas törzsbéli
öregapám
megérkezni hallatszott.
jadne törzsből való
üldögélő
öregapám
megérkezni hallatszott.
piriće törzsbéli
üldögélő
öregapám
megérkezni hallatszott.
A fütyülő/óriás/
sipjának
csak a zugása /hallatszik/,
öregapám
megérkezni hallatszik.
Kétszer hét
gyantaóriásom
azután
megérkezni hallatszott.
Ezek a dolgok
igy lévén
egy ideig
hadd maradjanak csak itt!

Vas csuka
alakomban
uszonyain
hajtanak előre.
Vizi tündér
öregapám
Igy kezd
szólani:
"Öcskös,
milyen messziről jössz?"
Én pedig
igy kezdtem
szólni:
"Utamat
vizsgálni
megkezdtem."
Vizitündér
kedvesem
a fekvőhelyemet
megvetette,
a viziköveimet,
a sulyosakat
ütik.
Orrlyukaim
horkolnak.
Hat napon
keresztül
a koponyám
görbül,
Amikor
felugrottam
a viziköveim
széjjel
szóródtak.
Én pedig
igy szóltam:
"Vizitündér
kedvesem,
mégjobban
igyekezz!"

Ilyen szavak
baljóslatában
az akadályon
általmegyek.
Vas gát
volt ott,
Halálszellem
öregapám
a keritőhálóval halászva
meggörnyedve ül;
a keritőháló
nyilásán
bizony
általmentem,
a vas gáton
fönn nem kakadtam.
Ő igy szólni
hallatszott:
"A kutyaszart hagytam
hadd menjen!"
Ott
valahol
vas lakomat
elhagytam.
Homokhátról való
sátorbéli /szellemeim/
azután
megérkezni hallatszottak.
Ij-fámat
ütni
elkezdtem.
Mindezek
megérkeztek,
viz-felőli
kedveseim,
föld-felőli
kedveseim
mind ezek
megérkeztek,
ég felőli kedveseim

kedveseim
mindezek
megérkeztek.
Minlej
öregapám
vas szárnyainak
csak a zugása/hallatszik./
Öregapám-öreg,
csendben légy!
Fiad szivét
el ne riaszd!
A vas simsi
végébe
azután
leültem.
Lvegőt
adjatok!
Igy kezdetek
szólni:
"Levegőd
fogd meg!"

Azután
a vágást
megkezdtük.
Kétszer hét
widutana/vágószellem/
a mell-husnak
nekiesett.
Ezeket
látva
a husomat
barátaim nyalni kezdték,
Négyszer hét
késem
madárfiókáim
készitsétek el!

d

Oldalsó
madárkáim
azonnal
feküdjetek le!
Ha valami rössz dolog
történnék
az eljövendő
szót,
a xusu-szócskát
ne feledd!
Ij-fáját
kezébe vette.
Kis madaraitokat
el ne ijesszétek!
Azután

elkezdtem /velük/.
Figyelő-
tündér,
merre
mentél?
Még jobban
igyekezz!
Ezt
az általam énekelt dalt
még
egy pillanatra
abbahagyom.

/A varázsló a dobot a segédnek adja,aki éneklés nélkül üti,mig a sámán megvágja magát.Ezalatt a sámán arca elsötétül,nem képes beszélni.Miután megvágta magát,csak a kezével érzi,hogy a dobot visszaadták neki,ezután a következő dalt énekli./

e

Ha valamilyen
rossz dolog történne
később
elmesélem.
Táncolni
kezdtem.
Ezt
a táncomat
befejezvén
az egyik
ágyamra
leültem.
Előbbi
xusu-szócskámat
elmesélem.
Előttem
valahol
Előttem
valahol
madárkáim
között
egy rosszindulatu szemet
láttam.
Miért
vagytok ilyenek?
Ti erre
valószinüleg azt mondjátok:
Ő biztosan nem tud semmit.
Az ilyen emberek
a sámán megrontói
szoktak lenni.
Mihez

értenek ezek?
Valamikor,
ha rossz napokat
látsz,
majd akkor
biztosan
meglátod.
Most
maradj csak itt!
Célom
csak ennyi volt.

f

Azután
mégis elindultam.
Régebben
valamikor
amikor
álmodtam
egy kusu-szócskát
hallottam.
Madárkáim
feküdjetek le!
Egyszer
valamikor
nagyapátok
idejében
enni
akart
a kutya bosszu-szelleme;
egyet-kettőt
enni
nem evett,
mindent
elmondtam.
Bármelyik dolgot
akarnátok
elkezdeni,
ezután
már nem mesélek.

Megint egy kicsit
előrejutottam.
Kétszer hét
kedvesem
igy szólni
hallatszik.
Ilyen szavak
baljós voltában
valamit
láttak,
én pedig
lefeküdtem,
egyik fülem
lehajtottam.
Igy szólni
hallatszanak:
"Ez a fejedbe
kerül."
Én pedig
igy szóltam:
"Még előbbre
parancsoljátok
madárkáitokat!"
Én már
nagy /ehhez/
nem vagyok."
Ilyen dolgok
baljós voltában
öregapám-öreg
szája egyik sarkát
felhuzta,
Igy kezdett
motyogni:
"Megint egy kicsit
előrejutottunk."

Igy szólni
hallatszottak:
"Jégország
üldögélője,
az éj mélye
titkos-bünös."
Az Ob felső folyásáról való
öregapám
lova
hátára
ült,
sapkája
jól áll a fején,
fehér homloku
rénökreinek
patái
kiemelkednek
az égi
ut montén.
E barátaik
elmenetele után
mindegyik
elkésziti
fekvőhelyét,
övét
megköti.
Kétszer hét
özvegy nőm
az övét
megköti,
sapkáját
felteszi,
gyerekét
megöleli,
zugásuk

távolodni hallatszik.
Kétszer hét
butácska
kedvesem
alvása után felébredvén
felugrott,
kabátjukat
felöltötték,
nadrágjukat
felkapták,
csizmájukat
felhuzták,
copfjukat
befonták,
homlokdiszüket
felkötötték,
övüket
megkötötték,
zugásuk
távolodni hallatszik.
E barátaik
eltávozása után
mind ezek
felugrottak,
zugásuk
távolodni hallatszik;
sipoló/óriás/
öregapám
sipjának
hangja
távolodni hallatszik.
Ilyen szavak
baljós voltában
fekvőhelyünket
keressük,
az éj mélye
titkos-bünös.
Fekvőhelyemre
bizony lefekszem,
orrlyukaim
horkolnak.
Hét sulyos
kövem
ütögetik,
földdel visekős
kedveseim
együtt
feküdjünk
le.
Ilyen szavak
baljós voltában
madárkáim
feküdjünk le.
Fekvőhelyeteket
keressétek meg!
Célom
csak ennyi volt,
az általam tartott
ij-fa
szelleme
elment.
Az általam mondott
szent
dalt
befejezem.
Az egész
csak ennyi volt.

7.

Varázsének

je-e-ej!
Földdel terhes
öreganyám!
je-e-ej!
Egy szót
mondj nekem!
je-e-ej!
A mi jabtik
~~vëese~~-nk,
egy szót
mondj nekem!
je-e-ej!
Földanya,
öreganyám!
je-e-ej!
ragyát hozó
öregapám,
egy szót
mondj nekem!
je-e-ej!
Vizitündér
öregapám!
je-e-ej!
Halat
parancsolj nekem!
je-e-ej!
A felhő csucsa
elkészült,
je-e-ej!
keskeny felhőként
elindult!
Észak
je-e-ej!
Észak rénbikája
öregapám!
je-e-ej!
Feketén
emelkednek fel,
je-e-ej!
ők biztosan
rosszindulatuak,
esőként
lehullottak.
je-e-ej!
A fejemmel
kezded majd biztosan.
je-e-ej!
Sátorbéli
madárkáim,
ruhaujjatokat
huzzátok fel!
je-e-ej!
Fekvőhelyemet
kerestem.
je-e-ej!
Földlakó,
piszkaim,
helyeteket
keressétek meg!
je-e-ej!
Nyolc
özvegy nőm
fekvőhelyeteket
keressétek meg!
je-e-ej!
Orrlyukaim
horkolnak.

8.

Sámánének

A sámángazda fiának
még hét napja
volt hátra,
a tüzhely vaslemezét
rugdosta.
A sámán felesége
a posztótakarót
ráncigálva
így szólt:"Kedvesem,kelj fel!"
Ezt mondta:"A sámángazda
haldoklik,
testének áldozatot
ölni vajon rossz volna-e?"

A sátorpózna mellett
takaróját fölemeli,
azután
párnájáról
bőr malicáját,
posztókabátját
felkapja,
fején általveti,
csizmáját felrántja,
szalagját megköti,
a vas rud mögül
ezüst övét
megragadja,
talpra ugrik,
övét megköti.
Így,szótlanul
felkel,

a sí-szánra
szótlanul rátelepszik.
Anyja,az öregasszony is
felkel,
az ajtónyíláson
kidugja a fejét,
aztán szótlanul
visszafordul.
Azután
a sámángazda fia
összeüti ruhája ujját,
a szán végéből
előkapja pányváját,
karja hajlatába
teszi pányváját,
a sok rén közé
azután elindul,
a rének között
naphosszat
így járkál.
A rének mellett
szorosan,
a réncsorda szélén
két laposfarku
heverészik:
Ha erről az oldalról
nézi az ember,
háromszáz rén van ott.
Kétszáz rént
szétugraszt,

a rének háta fölött,
száz rén fölött
pányváját zugva átveti,
a két laposfarkut
agancsuknál
elkapja,
háromszor hajol meg,
a két laposfarku
fara felemelkedik,
lassan aztán megnyugszanak,
a feszes
pányvát meglazitja,
száz rén
fej nélkül van.
Gondolkozik:
a sámángazdám
testének vérét én
bizony megállitom.
Sátrához
tereli,
két laposfarkuját
odahajtja.
A sátorhoz érkeznek,
a két laposfarkut
befogja,
a szijakat jól
megszoritja,aztán
felül szánjára,
egy napig
csak a szán orrát bámulja.

A cobolyok napja
virradni kezdett,
a két laposfarku
egyre csak felfelé tartott,
a hátsó lábuk futott,
a mellső a levegőben kapálózott.
Három napig bizony
igy futottak,
a negyedik nap is
elkövetkezett,
amikor az orrukra
buktak.
Amig
ott pihentek,
a sámángazda fia
csak a szán orrát bámulta.

A hallgatást befejezvén
két ruhaujját
egyszerre összecsapta:
égi villám,nagy tüz
csapott fel
a ruhaujjából.
Amig ütögette
a két laposfarku
megint nekiindult.
Utközben
hátrapillant:
a sámángazdát
a tisztátalan szánban felejtették

Magában
egyszerre elmosolyodik:
a sámángazda
oldalával a földet suroljaEgy kis idő mulva
Erről a helyről
megint három napig
a mellső lábak a levegőben,
a hátsó lábak futnak.
A két laposfarku
a negyedik napon
megint
orra bukik.
Ő a szánja orrát
szótlanul bámulja.

Bámészkodását
befejezvén
két ruhaujját
ismét összeüti:
égi villám,nagy tüz
lobban fel.
A két laposfarku
mellső lába a levegőben,
hátsó lába fut.
Ismét három napig
a két laposfarku
igy fut
az ég felé.
Vas létra
napsugárhoz hasonló
oszlopa,

egy vas-oszlop van ott.
A vas oszlopnak
hét foka van.
megintcsak lerogynak
az oszlop oldalába.
Pihenésüket
befejezvén
két ruhaujját
ismét összeüti:
a föld is megvilágosodik.
Azután
a mellső lábak megint a levegőben
a hátsók ismét futnak.
Három napig
igy futnak.
A nap nyilásán
bemennek,
ott a föld olyan volt,
mint a nap.
Egy fél utszakaszt
tesz meg,
egy oszlop van ott,
tarka felhőhöz hasonló.
Szánja ott fennakad,
a két laposfarku
megint az orrára
bukik.
Gyeplőjét elhajitja,
fehér bundáját

kigombolja,
kétrétegü kabátját
a szánjára
veti.
A hajtóbotját
a szán oldalába
dobja,
a szán baloldalából
vas vándorbotját
előkapja,
vas vándorbotja
a csillagokhoz hasonló.

Erről a helyről
a nagy nap alá
indul.
Három napig
igy megy.
Előtte
egy felhősziget,
a felhőszigeten
három nagy sátor,
a sátrakhoz érkezik,
hét kört
köröz.
Ajtó nincs,
hosszu hajként
a vas sátorrudhoz,
a simsi-oszlophoz tapad,
a simsi-oszlop hosszában
hajféregként
végigkuszik,
a tüz közepébe
vas-bogárként bemászik.

A táborhely közepében
a Hosszuarcu ül.
Szikrák röpdösnek.
Igy szól:
"Ki jött hozzánk?"
Az egyik oldalon
a sátor oldalában
száz mānto.
A száz mānto
igy szól:
"MI nem láttuk."
Ezt mondják:"Neked
jók a szemeid."
Erre az:"Az oldalsó sátorban lévő
öregapátokat keressétek meg,
hozzátok ide!"
Három óriás mānto
az öregapót keresni elindul.
Az öreg ott ült
a tüz mellett.
"Kedveskéim,
miért jöttetek?"
A három mānto
igy szól:
"Téged hivott
a villámon utazó."
Sámándobját is hozzák,

az egyik felét
a földön vonszolják.
Miután kihozták,
megint három mântō
érkezik,
nagy fáradsággal
vonszolják / a dobot/.
A hat mântō
igy szól:
"Öregapánk dobja
bizony nehéz volt."
A sátorba hozzák,
a tüzet megrakják,
a réz sámándobot,
a holdhoz hasonló
dobot az öreg kifeszíti.
Ezt mondja az öreg:
"Adjátok ide dobunkat,
hadd próbáljuk meg!"
A sámándobot
térdére fekteti,
egy utszakasznyit
tesz meg:
"A sámángazda fia
a fiu megérkezett."
A száz mântō
tenyerét összeüti.
A Hosszuarcu
mondani kezdi:
"Semmi nyilás nem volt,
egy sámándalt énekel.

most mégis ott ül
a tüz közepében."
Aztán meg igy szól:
"Kedvesem,kelj fel,
ülj ide!"
A száz mântō
összeüti a tenyerét,
ezt mondják:"Valóban megtalálta."

A sámángazda fia
óriás-parázsként
az ágyra telepedett.
A Hosszuarcu
mondani kezdi:
"Sámángazda fia,
végülis győztél."
Az ülő öreg
dobját odaadta
és igy szólt:"Te magad
ragadd meg!"
Erővel odaadta.
Az öreg ezt mondta:
"Dobom
a nyárstartó rudra tegyétek!"
A Hosszuarcu
mondani kezdi:
"Versenyezzünk!"
Ezt mondja:"Bármerre van
és bármiféle is a lényed,
hadd lássalak csak!"
A Hosszuarcu ezt mondja:

"A hóviharomat nézd meg!"
Az orrlyukából
egy vasfogót
huzott ki,
/amely/északi hóviharként
keringett,
hét napig
/kitartott/egyformán
a fehér hóvihar.
A sámángazda fia
a tüzhely vaslemezére
/gombolyagként/ráült,
sehonnan sem
mozdul a haja,
ugyanolyan,mint előbb.
Egy hét mulva
feltünik a nap,
nagyon meleg van.
A sámángazda fia
kétéves rénbikaként
talpra ugrik.
A Hosszuarcu
mondani kezdi:
"Száz mântô
tegyétek le a dobot,
a térdetekre fektessétek!"
A száz mântô
a dalt elkezdi,
igy szólnak:
"Az öregapó nevét
mi,tudatlanok
nem ismerjük."
Egy utszakaszt
megtettem,
öregapám neve
vajon mi lehet?
Hetet ütök /a dobra/:
"Villámok utazója."
A száz mântô igy szól:
"Bizony eltalálta."
"Öregapám,szólok én,
mondd meg nekem,
igaz-e ez?"
Ezt mondja:"Bizony eltaláltad."
Igy szól:"Az oldalsó sátorban lévő
öregapót pedig,
az öregapó nevét
találd el!
Vajon mi volt a neve?"
Egy utszakasznyit
megint mentem:
"Öregapámnak a neve bizony
a villámon ülő."
A száz mântô
összeüti a tenyerét:
""A mi fiunk eltalálta,
valóban eltalálta."
"A harmadik sátorban lévő
öregapó nevét
találd el!"

Megint ütöm/a dobot/:
"Az ég villámának
kkelett neki lennie."
Azután
a száz mentő
talpra ugrott:
"A számángazda fia
végülis mind
eltalálta!"
Azután ezt hallatszik
mondani:
"Száz mentő
tereljétek a rénjeiteket!"
A rénket összeterelték.
A száz mentő
így szól:
"Kelj fel!
Rajtad a sor."
Ezt mondják:"Holnap
utnak indulunk."
Hét teherszánt
befogtak,
a rénagancsok olyanok,
mint a tüzes parázs.
Vas vándorbotom
megragadtam.
A Hosszuarcu
mondani kezdi:
"Apád életre kelt."
Ezt mondja:"Ezután távozz
erről a vidékről!"

Karavánom előtt
vándoroltam.
Három napig
mentem.
Egy napon
még csak féluton voltam,
amikor a két laposfarku
elkezdte a fülét hegyezni.
Fehér bundámat
felrántottam,
a gyeplőmet megragadtam,
a nap mögé
fordítottam/a szánt/
a vas-sugár mentén,
száz agancsu
villámok keringtek.
Az égi létrán
a földre vissza
így érkeztünk meg.
Három napig
vándoroltunk,
a harmadik napon
megérkeztünk.
A számángazda
a sí?-szánon
ült.
A számángazda
így kezdett beszélni:
"Fiacskám megérkezett."
A karaván elereszttettem,

A sámán felesége
pedig a menye
szánját szerelte le.
A sámángazda
rénbundáját kigombolta,
én,szerencsétlen is
fehér bundámat
végül kigomboltam.
/A sámánfelesége/
a menyét behozta,
a gyermekét behozta,
a sátor hátsó részében
az ágyat megvetette,
a padlóra pedig
diszes takarót
készitett.
Az öreg bejött,
a sámángazda a
ruháját levetette,
csizmáját lerugta,
a takaróba burkolózva leült.
Az utazó gyermeke
a takarót felakasztotta,
vas gombjai olyanok
mint a tüz.
A sámángazdának
hét legényfia volt,
a hajuk
mint a gyékényfonat,
feleségük pedig hét volt.

A sámángazda
átölelt engem,
igy szólt:"Erőd legyőzött."
Ezt mondta:"Hét évig
a halottak szellemével
küzdöttünk,
a föld mélyében
kerestük őt,
az ég villámával
kerestük őt,
megint a föld mélyében
kerestük őt.
Amig esszünk,
gyülölet nincs köztünk."
Igy szólt:"Ég hét szolgája,
ettől kezdve
nem lesz több szavam."

Ennyi elég,ime ez volt utam.

Mesék

9.

Az áfonya szemü nő

Volt egyszer egy áfonya szemü nő.Az áfonya szemü nő naphosszat az ágya végében ül és olyan sebesen varr, hogy csak ugy suhog a varrófonál a kezében.Egyszer valaki eldugaszolta a sátor füstnyilását.Az áfonya szemü nő megnézi.Látja,hogy a füstnyilást egy mókus reteszelte el. Az áfonya szemü nő kiment a sátorból.A mókust a sátorponyva feszitőrudjával leütötte.A mókus a földre zuhant. Ezután az áfonya szemü nő megnyuzta a mókust.A fülét, a lábát, a bőrét megtaposta.A husát pedig földarabolta. Nemsokára két osztják lépett a sátorba.Azt mondták:áfonya szemü nő!Adj nékünk enni.Az áfonya szemü nő főzött nekik meleg ételt.Mikor jóllaktak,a két osztják ujból megszólalt:mi téged szivesen elvennénk ám feleségül!Az áfonya szemü nő megkérdezte:és miben vinnétek el engem?A két osztják azt mondat:a bundánk redőjében vinnénk. - A bundátok redőjében ellepne a szőr,megfulladnék. - válaszolta az áfonya szemü nő. - A két osztják erre igy szólt: a kesztyünk hüvelykujjában vinnérk el téged. - A körmötökkel szétnyomtok ottan! - A botosunkban viszünk el! - Abban meg széttaposnátok. - Hát akkor hadd vigyünk el nyirfakéreg dobozban! - Az áfonya szemü nőt nyirfakéreg dobozba zárták. Miután egy jó darabot megtettek,az áfonya szemü nő egyszercsak kibujt a doboz nyilásán és lepottyant.Egy bokor ágán azonban fönmakadt.A két osztják hazatérve sehol nem találta az áfonya szemü nőt.Közben az áfonya szemü nő a sirásba belekékült.Attól fogvást az áfonya bogyót erről a nőről nevezik.

10.

Mese

Egyszer élt egy öregember meg egy öregasszony,egy fiuk volt.Hétezres rénszarvascsordájuk volt.Igy éldegéltek, a fiu vadászott.Egyszer vadászni ment.Amikor pedig vissza érkezett,igy szólt apjához:"Apám,mit jelentsen ez?Egy emberrel találkoztam,fehér bundája még a hónál is fehérebb volt.Ezt mondta neke:'Erről a helyről indulj vissza a sátradhoz,s ha hazaértél,hét rénszarvast áldozz az égnek.Ha ezt a hetet nem ölöd le áldozatként, sosem lesz szerencséd.'" Erre igy szólt az apja:"Hát ez bizony jó dolog és neked könnyü is lesz."Aztán a hét áldozatot leölték,utána sátrukhoz indultak.Miután megérkeztek,az apja igy szólt:"A kinti szellemszánban lévő sámándobodat hozd be a sátorba!Eljött az ideje, hogy /a dobot/ megfogd." Azután a dobot behozta a sátorba. Azután hét utszakasznyit ment.A hetedik szakasz végére a sátorrud mentén a sapkája kibujt.Az anyóka meg az apóka sirva ittmaradtak.Ő pedig az égbe szállt.Megérkezett az égbe.Az előbbi férfit ott találta.Az igy szólt: "A dob maradjon itt!" Ismét megszólalt:"Gyere utánam!" Igy mendegélnek.Egyszercsak a lábam megbotlik,s hogy azmégi utról le ne essek,társam erősen tart.Három eget hagytunk már el,három lezuhanástól mentett meg a társam. A hetedik égbe jutván társam igy szól:"Num? atyánk arany sátra ime itt van."Aztán magam léptem be a sátorba. Num? atyám arany széken ült.Num? atyám igy szólt:"Jer közelebb,ide ülj!"Ekkor leültem.Num? atyámra nem tudtam ránézni,mert hatalmas tüzként lobogott.Aztán Num atyám ismét megszólalt:"Nemrég hét rént áldoztál nekem,most megkapod érte jutalmad.Én azért hivtalak téged,merta lenti föld istenévé akarlak téged megtenni.Ettől kezdve jāwmāl-szellem a neved,életed végéig a nagy folyó végénél ülsz." Aztán fogta Num? atyja köpenyét,s erről a földről tüzként szállott alá hét napig.A hetedik napra leért,ott üldögél.Aztán utána az égből tüzes ló ereszkedett le, a jāwmāl-szellemnél megállt.Azóta is megvan jāwmāl-nak ez a lova.Ennyi elég.Ott kezdett élni.

7. JEGYZETEK

1. Roman Jakobson: A nyelvi szintek kölcsönhatása a Hang - Jel - Vers c.kötetben Bp,1969.115.l.
2. " " :ugyanott,123.l.
3. " " :Fonológia és fonetika uyganott,31.l.
4. F. de Saussure: Bevezetés az általános nyelvészetbe Bp,1967.156-157.l.
5. R.Jakobson /and Morris Halle/ :Fundamentals of Language The Hague,1956. 78.l.
6. Karácsony Sándor: Magyar nyelvtan társaslélektani alapon Bp,1938.Bev.XXXIII-XXXIV.l.
7. P.A.Bodberg: On crypto-parallelism in Chinese poetry; továbbá: Syntactical metaplasia in stereoscopic parallelism /idézi Jakobson Grammatikai párhuzamosság a népköltészetben c.cikkében Bp,1969. 352.l./
8. H. Fitting etc.: Lehrbuch der Botanik , Jena , 1942. 114.l.
9. R.Jakobson: Fonológia és fonetika i.m.35.l.
10. C.G.Jung und K.Kerényi: Einführung in das Wesen der Mythologie, Amsterdam/Leipzig é.n.
11. Kerényi Károly: Prótogonosz Kóré a Homérosi Himnuszokbevezető tanulmánya Bp,1941. 10.l.
12. " " :Prótogonosz Kóré 11.l.
13. C.G.Jung und K.Kerényi: i.m. 219.l.
14. " " :i.m. 220.l.
15. Ernst Cassirer: Sprache und Mythos, Leipzig,1924. 42.l.
16. " " : " " " " " 42.l.
17. Hajdu Péter: Szöveg és dallam viszonya a szamojéd énekekben Szeged,1959-60.Néprajz és Nyelvtudomány III-IV.26-27.l.
18. C.G.Jung és K.Kerényi: i.m. 247.l.
19. " " : i.m. 248.l.
20. bővebben erről: Hahn István: Istenek és népek, Bp,1968. 120-128.l.

8. IRODALOMJEGYZÉK

Austerlitz Róbert: Ob-Ugric Metrics. Helsinki, 1958.

" " : Text and Melody in Mansi Songs. Current Musicology Spring 1966.

" " : Two Gilyak Songs. Megj. a To Honor Roman Jakobson c. kötet 99-113. l-on, The Hague - Paris, 1967.

Diószegi Vilmos szerkesztésében: Popular Beliefs and Folklore Tradition in Siberia. Bp, 1968.

" " : Samanizmus. Bp, 1962.

Hajdu Péter: Chrestomathia Samoiedica. Bp, 1968.

" " : Finnugor népek és nyelvek. Bp, 1962.

" " : Samoyed Peoples and Languages. Bloomington - The Hague, 1963.

" " : Szöveg és dallam viszonya a szamojéd énekekben. Néprajz és Nyelvtudomány, Szeged, 1959-60. 29-29. l.

Hankiss Elemér: A népdaltól az abszurd drámáig. Bp, 1968.

Jakobson, Roman: Fundamentals of Language. The Hague, 1956. /Morris Halle-val együtt/

" " : Hang - Jel - Vers. Bp, 1969.

" " : A zérus jel. Néprajz és Nyelvtudomány 13. k Szeged, 1969. 5-7. l.

" " : l. Lotznál.

Karácsony Sándor: Magyar nyelvtan társaslélektani alapon. Bp, 1938.

Kerényi Károly és CgG. Jung: Einführung in das Wesen der Mythologie. Amsterdam/Leipzig, é.n.

Kerényi Károly: Prótogonosz Kóré a Homérosi Himnuszok bevezető tanulmánya Bp, 1941.

Lehtisalo, Toivi Vilho: Entwurf einer Mythologie der Jurak-Samojeden. Helsinki, 1924.

" " ": Juraksamojedische Volksdichtung. Helsinki, 1947.

" " ": Juraksamojedisches Wörterbuch. Helsinki, 1956.

" " ": Samojedische Volksdichtung. Helsinki, 1940.

Lotz János - Roman Jakobson:Axioms of a Versification System.Uppsala,1952.

Lotz János:Kamassian Verse.JAF 67/1954/:369-377.l.

" " :Metric Typology.
A Style in Language c.kötetben /ed.Th.A. Sebeok/Cambridge,Mass.1960.135-148.l.

Saussure, Ferdinand de:Bevezetés az általános nyelvészetbe.Bp,1967.

Zirmunskij.V.:Introduction into Metrics:The Theory of Verse.The Hague,1966.